

Stav prema spašavanju života u židovskom zakonu

Milosrdni Samarijanac – ideal ili dužnost, moralna ili pravna obveza?

Kotel DaDon*
kdadon@gmail.com

UDK: 296:340.13]:177.74
Pregledni rad / Review
Primljeno: 10. lipnja 2017.
Prihvaćeno: 12. srpnja 2017.

U članku se istražuju glavni aspekti obveze spašavanja života prema židovskom zakonu i analizira stvarni status takozvanog »milosrdnog Samarijanca«, preispitujući je li tu riječ o zakonskoj obvezi ili moralnom nadahnuću. Analiza se temelji na glavnim biblijskim i talmudskim izvorima koji govore o ovoj obvezi i o trudu koji se mora poduzeti da bi se spasilo drugog čovjeka. Raspravlja se o financijskim sredstvima i granicama te obveze, o imunitetu koji spasilac ima pred sudskom odgovornošću, njegovim mogućnostima da traži povrat sredstava uložениh u spašavanju i o pitanjima glede misije spašavanja koja se pokazala nepotrebnom. Autor raspravlja i o zakonu u slučaju kada su život ili zdravlje spasioca ugroženi u nastojanju da se spasi život drugoga. Navodi dva slučaja dužnosti spašavanja života drugih tijekom holokausta. U analizi aspekata židovskog zakona korišteni su razni izvori rabinske literature od talmudskih vremena preko srednjega vijeka do modernih vremena, a autor ih je prvi preveo s hebrejskog i aramejskog na hrvatski jezik. U članku su dotaknuta i pitanja o statusu obveze spašavanja života u vrijeme rata te slučaj voljnog odustajanja od spašavanja života i pravne posljedice takve odluke. Rad daje i kratak uvid u ove obveze u nekim svjetskim pravnim sustavima.

Ključne riječi: židovski zakon, spašavanje života, milosrdni Samarijanac, Talmud, rabin, Tora, halaha, micva.

* Doc. dr. sc. Kotel DaDon, predstojnik Katedre za judaistiku, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu; glavni rabin Židovske vjerske zajednice Bet Israel u Hrvatskoj; Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb.

Uvod

Problem spašavanja života uključuje pitanja iz raznih područja, ima moralne i pravne implikacije te se njime bave kazneni zakon i građansko pravo. Spašavanje života jedno je od temeljnih i najočitijih djela ljudske dobrote i u židovskoj je praksi od najveće važnosti. Mnogo židovskih izvora govori o vrijednosti spašavanja života. Jedan od njih je i slavni odjeljak iz Talmuda:

»U vrijeme nesreća za židovsku zajednicu, čovjek ne smije otići kući, jesti i piti... Upravo suprotno, čovjek mora patiti sa zajednicom kao što je i Mojsije sjedio na kamenu [koji je neudoban] dok se židovski narod borio protiv Amaleka. Čovjek samome sebi mora uzrokovati stanovitu količinu nelagode kako bi i sam suosjećao s onima koji pate.«¹

Osim toga, kako ćemo pokazati, spašavanje života Tora smatra apsolutnom obvezom, a ne samo »dobrim djelom«. No, koliko daleko ide obveza spašavanja života? U ovom ćemo članku preispitati obvezu spašavanja života prema židovskom zakonu te istražiti dio rabinske literature kako bismo odgovorili na ključna pitanja kao što su: Dokle je prolaznik obvezan zauzeti se za spašavanja života unesrećenog? Zahtijeva li židovstvo da spasilac potroši vlastiti novac da bi spasio život drugoga? Ako da, koliko novca? Hoće li se spasiocu nadoknaditi novac ako se utvrdi da je misija spašavanja bila nepotrebna? Očekuje li se od spasioca da ugrozi vlastiti život ili svoje zdravlje da bi spasio nekoga tko je u opasnosti? Prije nego što odgovorimo na ova pitanja, započnimo s temeljnim izvorima obveze spašavanja života.

1. Obveza spašavanja života drugoga u židovskom zakonu

1.1. Izvor obveze spašavanja života drugoga

Što Tora uči o ponašanju kad je ugrožen nečiji život? Talmud je u tom vrlo jasan i poučava da se mora nastojati spasiti onoga tko je u opasnosti:

»Otkuda znamo da onaj koji ugleda čovjeka koji se utapa ili ga odvlači divlja zvijer ili mu prijete razbojnici, ima obvezu nastojati ga spasiti? To učimo iz ovoga stiha: 'Nemoj stajati nad krvi svog bližnjeg!' (Lev 19, 16).«²

¹ Babilonski Talmud (dalje: BT) *Taanit* 11a, Steinsaltzovo izdanje, Jeruzalem, 1999, (dalje: Steinsaltz); s aram. prev. K. D.; v. i BT *Baba Batra* 8b (izd. Vilnius – izd. Machon Tevel, Bnei Brak, 1961; dalje: Vilne), koje kaže da »pidjon Švujim« (otkup zatočenika), je *micva raba* (velika micva) i da je zatočeništvo gore od skapavanja od gladi i smrti. Tako je presudio i Šulhan Aruh, (dalje: ŠA) Ketuvim; Jeruzalem, 1992, *Jore Dea*, 252:3, koji navodi da je onaj koji odgađa otkupiti zatočenika jednak ubojici; v. još u BT *Gitin* 45a, 58a (Vilne); BT *Ketubot* 52a-b (Vilne).

² Vlastiti prijevod s heb. K. D.; prijevod Biblije, ako nije navedeno drukčije, Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta, gl. ur. Jure Kaštelan i Bonaventura Duda, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2008

Izvor na biblijskom hebrejskom kaže: «לא תעמוד על דם רעיד», što doslovno znači »Nemoj stajati nad krvi svoga bližnjega!« Tora je ovu zapovijed pokazala »slikom« koja prikazuje čovjeka koji stoji u lokvi krvi drugog čovjeka. Slika je šokantna, bolja od tisuću riječi, ali jedinstvenost tog prikaza je u »glasnoj šutnji« kojom isijava – šutnji koja ne omogućuje uvide o raznim pristupima svakoga od sudionika: o motivima zločinca, naravi žrtve, njezinoj nacionalnosti, podrijetlu ili vjerskoj pripadnosti. Biblijsko stajanje »u lokvi krvi« odbacuje bilo kakvu drukčiju perspektivu situacije: osoba stoji u lokvi krvi i snosi moralnu odgovornost nakon što je djelo počinjeno (!), krv je već prolivena. To je jasna i oštra poruka koju Biblija na jedinstven način uspješno prenosi.³

I *Targum Onkelos – Onkelosov prijevod*⁴ Tore na aramejskom iz doba drugoga Hrama⁵ tu rečenicu prevodi na isti način: «לָא תְקוּם עַל דְּמַא דְּחַבְרָךְ אָנָּא יִי», što znači »Nemoj stajati nad krvi svoga bližnjega!«⁶

Tora, dakle, poučava da čovjek ne smije samo stajati i gledati dok je krv njegova bližnjeg, njegov život, doveden u opasnost. Jednostavnije rečeno, Tora daje vrlo jasnu uputu. Talmud ovaj stih tumači tako da se on odnosi na gledatelje koji svjedoče nekoj opasnoj situaciji ili zločinu koji prijeti dobrobiti neke osobe. Koja se židovska vrijednost krije u temeljima ove zapovijedi? Zapovijed se temelji na talmudskom zaključku koji objašnjava zašto je Bog stvorio parove u životinjskom carstvu, ali čovjek, Adam, je stvoren sam:

»Čovjek je stvoren sam kako bi te poučio da svatko tko uništi jedan život kao da je, prema Tori, uništio cijeli svijet, a svatko tko spasi jedan život, prema Tori, kao da je spasio cijeli svijet.«⁷

S obzirom na beskrajnu vrijednost ljudskoga života, Židovu je zabranjeno ne poduzeti ništa ako je nečiji život u opasnosti, nego ima obvezu spasiti ga. Ovisi li to o očekivanom trajanju i kvaliteti života o kojem je riječ?

»U hijerarhiji vrijednosti Tore, spašavanje života je prioritet. Ono praktički nadilazi sve ostale obveze i zahtijeva gotovo neograničeni trud...

(i) čak i kada je rizik za život malen ili nejasan – praktički bilo kakav rizik prema životu zahtijeva maksimalan trud kojim bi se taj rizik uklonio;

(ii) čak i kada nema jamstva da će život koji je u opasnosti biti spašen – čak i mala mogućnost uspjeha zahtijeva najveći mogući trud da bi se spasio dotični

(KS). U slučajevima kada prijevod KS-a koristi Tetragram (JHVH), autor se služi prijevodom Ivana Šarića u kojem je Tetragram zamijenjen riječima Vječni ili Gospod, jer u židovstvu nije dopušteno koristiti se Božjim imenom koje koristi prijevod KS-a; BT Sanhedrin 73a (Steinsaltz); s aram. prev. K. D.

³ Nažalost hrvatski prijevodi tog stiha izgubili su jedinstvenost ideje: »Ne izvrgavaj pogibli krv svoga bližnjega« (KS); »Ne stavlaj tim u opasnost život bližnjega svojega.«

⁴ O *Onkelosovom prijevodu* vidi u: Kotel DaDON, *Židovstvo. Život, teologija i filozofija*, Zagreb, Profil, 2009, 511.

⁵ U to je vrijeme govorni jezik u Svetoj zemlji bio aramejski, a ne hebrejski (usp. Neh 13, 24), stoga je nastala potreba za prijevodom Tore na govorni jezik, što su poduprli i rabini (v. BT *Megila* 3a). Ti su prijevodi nastali sredinom prvoga stoljeća.

⁶ Lev 19, 16, Jeruzalem, 1993; s aram. K. D. prev.

⁷ BT Sanhedrin 37a (Steinsaltz); s aram. prev. K. D.

život; čak kada razlozi (i) i (ii) postoje usporedno, tj. kada je opasnost po život mala ili nejasna i kada su šanse za uspjeh vrlo male u slučaju kada se opasnost pokaže stvarnom;
 (iii) čak i kada je život koji nastojimo spasiti 'loše kvalitete';
 (iv) čak i kada je očekivano trajanje života kojeg spašavamo vrlo kratko;
 te čak i kada su istiniti (iii) i (iv), tj. kada se život koji je vrlo loše kvalitete može produžiti samo za kratko vrijeme.«⁸

Ukratko, obveza spašavanja života odnosi se na svakoga – ne samo na liječnike, medicinske sestre, policiju, vatrogasce i druge službe spašavanja. Svatko tko može pomoći, dužan je to i učiniti, naravno, u skladu s vlastitim mogućnostima. Ponekad je dostatan telefonski poziv; ponekad će, pak, izvršavanje ove obveze od čovjeka zahtijevati veći trud i žrtvu.

1.2. Ulaganje truda da bi se spasilo život drugoga

Nastavak ranije navedenog talmudskog odjeljka upućuje na drugi biblijski izvor koji je temelj obveze spašavanja života:

»Potječe li zapovijed spašavanja života doista od rečenice: 'Nemoj stajati nad krvi svoga bližnjega' (Lev 19, 16)? Ne može li se isto zaključiti iz sljedećeg učenja Talmuda:⁹ 'Koji je izvor tvrdnje da je čovjek obvezan vratiti tuđe tijelo ako je ono u opasnosti da bude izgubljeno?' Tora nas tome uči riječima: 'Ako ti brat nije blizu ili ga ne znaš, kući ih svojoj dotjeraj pa neka ostanu kod tebe dokle brat tvoj ne dođe po njih. Tada mu ih vrati' (Pnz 22, 2) [ne samo njegov izgubljen predmet nego i njegovo ugroženo tijelo (K. D.)]? [Odgovor je:] Ako smo obvezu spašavanja ugrožene osobe naučili samo iz stiha: 'Tada mu ih vrati', mogao bih pogrešno misliti da je moja odgovornost ograničena samo na situaciju kada osobu mogu sam spasiti, ali da nema potrebe tražiti tuđu pomoć ili u tu svrhu nekoga platiti. Tora stoga navodi stih: 'Nemoj stajati nad krvi svoga bližnjega' (Lev 19, 16) [koji nas poučava višem stupnju odgovornosti za spašavanje života, čak i unajmljivanje drugih da to učine kada ja sam nisam sposoban to učiniti (K. D.)].«¹⁰

Obveza spašavanja tuđeg života može se iščitati iz obveze povrata izgubljene imovine. Ako je osoba obvezna spriječiti drugoga da izgubi imovinu, razumno je pretpostaviti da je svakako obvezna osigurati da neće izgubiti život. Bez obzira na to, Tora izrijeком bilježi obvezu spašavanja života: »Nemoj stajati nad krvi svoga bližnjega!« (Lev 19, 16). Ta »dodatna« uputa poučava da se čovjek mora potruditi, uložiti napor i sve što je u njegovoj moći da to i učini, uključujući čak i mogućnost da unajmi nekoga drugog ne bi li spasio život. Ipak, Tora nastavlja stihom: »Tada mu ih vrati« (Pnz 22, 2), kako bi nas poučila općoj

⁸ Rabbi AKIVA TATZ, M. D., *Dangerous Disease and Dangerous Therapy in Jewish Medical Ethics*, Southfield, MI, Targum Press, 2010, 33.

⁹ BT Baba Kama 81b (Vilne); s aram. prev. K. D.

¹⁰ BT Sanhedrin 73a (Steinsaltz); s aram. prev. K. D.

obvezi vraćanja izgubljenih predmeta. Talmudsku obvezu spašavanja života, uključujući i poduzimanje velikog napora u tomu, ističe i Majmonid:

»Kad god čovjek može spasiti tuđi život, ali to propusti učiniti, prekršio je negativnu zapovijed¹¹ kao što kaže: 'Nemoj stajati nad krvi svoga bližnjega!' (Lev 19, 16). Jednako tako, ova se zapovijed primjenjuje i kada čovjek vidi nekoga tko se utapa u moru ili ga napadaju pljačkaši ili divlje zvijeri, a on ga može spasiti ili može unajmiti nekoga da ga spasi. Isto vrijedi i u slučajevima kada netko čuje da ne-Židovi ili *mosrim*¹² kuju urotu da ozlijede nekoga ili mu pripremaju stupicu, a to mu propusti reći i obavijestiti ga o opasnosti. Zapovijed je primjenjiva i u slučaju kada čovjek poznaje ne-Židova ili moćnika koji ima pritužbu na nekog poznanika, a čovjek može riješiti pritužbu u ime svojega poznanika, no to ne učini. Slično tome, u svim analognim slučajevima, čovjek koji propusti djelovati krši zapovijed: 'Nemoj stajati nad krvi svoga bližnjega!' (...) Iako se kao kazna za prijestup ove zapovijedi ne primjenjuje bičevanje – jer ne uključuje počinjenje zabranjenog djela – ipak su ovakvi prijestupi vrlo ozbiljni. Jer, svaki onaj koji uzrokuje gubitak židovske duše kao da je uništio cijeli svijet, a tkogod spasi židovsku dušu, kao da je spasio cijeli svijet.«¹³

Rabi Josef Karo,¹⁴ u svojem kodeksu Halahe¹⁵ *Šulhan Aruh*, koji danas slijedi većina Židova, u ovome podržava mišljenje Talmuda i Majmonida:

»(a) Čovjek koji je vidio drugoga kako se utapa, ili je vidio da mu prijete pljačkaši ili divlja zvijer i mogao ga je ili spasiti sam ili je mogao unajmiti druge da ga spase – i to nije učinio – ili (b) čovjek koji je čuo da ne-Židovi ili doušnici kuju zavjeru protiv nekoga ili mu pripremaju stupicu – i to propusti reći i otkriti svojem prijatelju – ili (c) ako netko zna da se ne-Židov ili neki nasilnik približava njegovu prijatelju i može napadača umiriti i promijeniti stav tog opasnog čovjeka prema prijatelju – i to ne učini – u svim takvim situacijama prekršio je zapovijed: 'Nemoj stajati nad krvi svoga bližnjega!'«¹⁶

¹¹ Negative micva – *lo taase* – ne učini; naziv za 365 zabrana iz Tore od ukupno 613 micvot, prema broju dana u godini. One sadrže »pasivni« nalog, to jest određuju da se nešto ne učini.

¹² *Moser/Moserim* – (heb. מוסר/מלשין), doušnici ili klevetnici koji prokazuju Židova ili židovski narod općenito stranom vladaru ili ne-rabinskoj vlasti na način i pod uvjetima koje zabranjuje rabinski zakon. Ne mora se nužno odnositi na prijavljivanje stvarnih zločina odgovornim vlastima.

¹³ Majmonid u Mišne Tora, Jeruzalem, 1974, (reprint varšavskog izdanja iz 1881.), Jad Ha-Hazaka = Mišne Tora, (dalje: MT), hilhot Rotzeach u Shmirat Nefesh 1:14,16.

¹⁴ Rabin Josef Karo (Španjolska, 1488-1575) zvani i Maran, što na aramejskome znači »naš učitelj«, jer je njegov halahički kodeks *Šulhan Aruh* prihvaćen u svim zemljama dijaspore, a vrijedi i danas. Nakon progona Židova iz Španjolske, 1492. prešao je u Portugal, pa u Tursku, gdje je živio i učio četrdesetak godina. Godine 1535. nastanio se u Safedu u Galileji, koji je tada bio duhovno i mističko središte Izraela. Postao je jednom od vodećih osoba i vodio je veliku ješivu. Njegova dva najpoznatija učenika bili su rabi Moše Cordovero i rabi Moše Alših, znameniti mistici iz Safeda.

¹⁵ *Halaha* – 1. pravni dio židovske vjerske književnosti; naziv dolazi od glagola *halah* (ići), jer idemo, tj. slijedimo židovsko pravo; 2. pojedina odredba iz sustava *halahe*.

¹⁶ *Šulhan Aruh*, Hošen Mišpat 426:1 (Ketuvim; Jeruzalem, 1992.).

2. Financijska obveza spašavanja tuđega života

Nakon što je objašnjeno da je spašavanje života prema židovskom zakonu obveza, a ne samo moralno djelo, potrebno je istražiti materijalne vidike te obveze. Tko plaća trošak spašavanja i koliko novca treba potrošiti da bi se spasilo život drugoga? Treba li, primjerice, netko prodati vlastitu kuću da bi platio medicinski zahvat kojom će se spasiti život drugoga? Može li spasilac tražiti povrat novca od onoga koga je pomogao spasiti? Što ako spašenik nema sredstava kojima bi vratio dug? Ako je spašavanje bilo nepotrebno – može li spasilac svejedno tražiti povrat sredstava?

Ovo su tek neka od pitanja na koja ćemo odgovor potražiti proučavanjem rabinske literature.

2.1. Obveza spasioca da potroši novac za spašavanje tuđeg života, njegov imunitet u slučaju primjene odštetnoga prava i njegovo pravo na povrat utrošenih sredstava

Spasilac bi dobro promislio prije spašavanja života drugoga ako bi znao da će mu biti naplaćena šteta prouzročena tijekom spašavanja. Stoga u Talmudu i postoji izuzeće od plaćanja štete nastale tijekom spašavanja, imunitet pred odštetnim pravom:

»Gonitelj koji juri za napadačem da bi spasio žrtvu izuzet je od plaćanja dobara koje je u tom procesu uništio – bez obzira na to pripadaju li ona napadaču ili žrtvi ili nekom drugom. To se ne temelji na strogom zakonskom načelu šteta [nego je posebno izuzeće]. Kad se ne bi tako sudilo, nitko ne bi spasio svoga prijatelja pred napadačem.«¹⁷

Majmonid u svojem Kodeksu objašnjava talmudski stav gotovo identičnim riječima.¹⁸ Isto se odnosi i na spasioca koji može tražiti povrat sredstava utrošenih u spašavanju:¹⁹

»Razumljivo nam je da osoba koja je unajmila radnike [u pokušaju spašavanja života], ima pravo tražiti povrat sredstava od osobe koju je spasila. Milostivi mu je samo zapovjedio da unajmi ljude, ali ne i da plati spašavanje. Zaključak Talmuda upućuje upravo na to jer nas pita čemu nas uči drugi stih ('Nemoj stajati nad krvi svoga bližnjega'), i odgovara samo 'unajmiti ljude', ali ne nalaže 'spasiti ga vlastitim novcem'.«²⁰

¹⁷ BT Sanhedrin 74a (Steinsaltz).

¹⁸ Majmonid MT hilhot Hovel u Mazik 8,4.

¹⁹ Rabin Meir ben Todros HaLevi Abulafia (c. 1170. – 1244., Španjolska), također poznati i kao Ramah (הרמ"ה), bio je značajan sefardski Talmudist i halahički autoritet u srednjovjekovnoj Španjolskoj.

²⁰ Rabin Meir HaLevi Abulafia, Yad Ramah on BT Sanhedrin 73 (Saloniki, 1798) 161; s heb. prev. K. D.

Prema rabi Abulafiji, spasilac ima pravo tražiti povrat sredstava od spašenoga, ali on očito mora dati svoj vlastiti novac tijekom spašavanja. Ali što ako je spašeni siromah i nema sredstava kojima bi mogao platiti? Jesu li nazočni i u takvom slučaju obvezni spasiti takvog siromaha? Roš²¹ prosuđuje da ako žrtva ima novca, spasilac može tražiti naknadu sredstava: »Spašena osoba mora nadoknaditi novac svojem spasiocu. Čovjek nije dužan spasiti prijatelja služeći se vlastitim sredstvima ako spašenik ima novca.«²² Roševa formulacija »ako spašenik ima novca« upućuje na to da spasilac mora spasiti čovjeka u opasnosti čak i onda ako taj nema novca. Rabin Moshe Isserlis navodi mišljenje Roša u zakonima koji se odnose na otkupljenje zatočenika – oslobođeni zatočeni moraju vratiti sredstva spasiocima: »Kada čovjek otkupi prijatelja iz zatočeništva, otkupljenik mu mora nadoknaditi novac ako ima financijske mogućnosti za to.«²³ Novac se vraća u slučajevima kada se može vratiti, a kada to nije moguće, spasilac mora potrošiti vlastita sredstva.²⁴ Rabin Shneur Zalman iz Liadija²⁵ u svojoj knjizi *Šulhan Aruh Harav* vrlo je jasan i svoj stav temelji na već spomenutom tumačenju Roša da je svatko obvezan spasiti život čak i onda kada je žrtva siromašna i nema mogućnosti nadoknaditi troškove spašavanja.

»Čovjek koji vidi prijatelja koji se utapa u moru ili mu prijete pljačkaši i može ga spasiti bilo sam ili tako da unajmi druge da to učine, mora uložiti svaki napor, unajmiti spasioce i spasiti ugroženog čovjeka. Kasnije, ako spašeni ima novca, treba spasiocu nadoknaditi troškove. Ako nema novca, zabranjeno je suzdržati se od spašavanja, a onaj koji to učini krši zapovijed: 'Nemoj stajati nad krvi svojega bližnjega!' (Lev 19, 16).«²⁶

2.2. Financijska ograničenja iznosa novca potrošenog za spašavanje života

Halahički autoriteti bave se pitanjem iznosa koji je spasilac obvezan potrošiti da bi spasio život. Općenito za ispunjavanje *micve*,²⁷ rabin Moshe Isserlis je

²¹ Usp. Roš Ašer ben Jehiel (Njemačka, 1250. – Toledo, 1320.) jedan od znamenitih ranih *posekim* (rabina koji donose obvezujuće odluke), učenik Maharama iz Rothenburga. Nakon učiteljeve smrti 1293., postao je vodeći aškenaski rabin. Godine 1303. napustio je Njemačku zbog progona Židova i naselio se u Španjolskoj, gdje je imenovan glavnim kastiljanskim rabinom. Glavno mu je djelo o Talmudu *Piske Haroš* (Roševe odluke), u kojemu je prikupio i donio *halahe* za svoje doba i dodao im komentar. *Piske Haroš* nalaze se u gotovo svakom izdanju Talmuda.

²² BT *Piske HaRoš*, Sanhedrin 73a (Steinsaltz).

²³ *Šulhan Aruh* Jore Dea 252:12.

²⁴ Rabbi Ašer Weiss, *Minchat Asher* Berešit (Jerusalem, 2003) 250, tvrdi da se Yad Rama neće sporiti s ovom odlukom.

²⁵ Rabbi Shneur Zalman iz Liadija (1745 – 1812), tijekom života poznat kao HaRav (hebr. »najveći rabin«) te kao prvi Rebe (jidiš za »rabin«) pokreta Habad hasidizma.

²⁶ Rabbi Shneur Zalman iz Liadija, *Šulhan Aruh HaRav*, Hošen Mišpat, (Varšava, 1875) *dine nizke guf venefeš* 7, 70.

²⁷ *Micva* – vjerska obveza, bogougodno djelo; *tarjag micvot*: 613 micva; naziv za 365 zabrana i 248 zapovijedi iz Tore, kojih se pobožni Židov mora pridržavati; riječ *tarjag* je izgovor broja 613

presudio da se ne treba potrošiti više od petine vlastitih sredstava,²⁸ dodajući da se to odnosi samo na izvršavanje pozitivne micve,²⁹ a da se za negativnu micvu mora potrošiti sav novac da bi se izbjeglo kršenje zapovijedi.

Postavlja se pitanje kako promatrati upute Tore: »Nemoj stajati nad krvi svojega bližnjega!« (Lev 19, 16)? Ta uputa obvezuje svakoga na djelovanje, tj. poduzimanje, za razliku od većine negativnih micvi koje zabranjuju djelovanje, poput zapovijedi »Ne ubij!« Stoga bi i trošak mogao biti ograničen na jednu petinu sredstava, kao u slučaju pozitivne micve, smatra rabin Yosef Shalom Elyashiv.³⁰ Tora tu micvu izražava u negativnom obliku pa može imati status negativne micve zbog koje je osoba obvezna potrošiti sav svoj novac. Rabin Asher Weiss, vodeći halahički autoritet današnjice, prihvaća taj drugi stav i presudu da nema ograničenja iznosa sredstava koja će se potrošiti na spašavanje života:

»Moj jasan stav u tom pitanju jest da, kako bi se spasio život, svatko mora potrošiti sav svoj novac. Na kraju krajeva, ova micva (spašavanje života) nadilazi cijelu Toru. Neće li čovjek prekršiti Šabat kako bi spasio život, čak i usprkos činjenici da bi bio voljan izgubiti sav novac ne bi li izbjegao kršenje Šabata? (Iako čovjek mora radije izgubiti sav novac negoli prekršiti Šabat, ipak je obvezan prekršiti Šabat da bi spasio život. Stoga, potpuno je jasno da mora potrošiti sav novac da bi spasio život.) Prema mišljenju niza halahičkih autoriteta, čovjek se mora suočiti s mogućom opasnošću da bi spasio drugoga (onoga tko je u stvarnoj opasnosti – vidi detalje niže). Ako je čovjeku dopušteno i ako je čak i obvezan samoga sebe dovesti u opasnost, onda je svakako obvezan potrošiti sav svoj novac da bi spasio život drugoga, jer (da parafraziramo Joba 2, 4) sve što čovjek ima dat će za život...«³¹

Rabin Weiss svoj stav temelji na sljedećim točkama:

- a) Talmud³² ne postavlja najveći iznos novca koji bi čovjek trebao potrošiti na spašavanje života drugoga. Roš piše da ako spašenik ima novca, mora

napisanog slovima hebrejske abecede (tav=400, reš=200, jud=10, gimel=3); jedan dio obrađuje čovjekov odnos s Bogom, a drugi dio čovjekov odnos s bližnjima. Rušenje Hrama donijelo je prestanak mnogih *micva* vezanih za službu u Hramu (zakoni o žrtvama, obredna čistoća i nečistoća, darovi i desetine za svećenike i levite...), te je do danas ostalo samo 270 odredbi: 222 zabrane i 48 zapovijedi. I u doba postojanja Hrama, nisu se sve odnosile na svakoga, jer su namijenjene cijelom židovskom narodu, s obzirom na to da je bilo micva koje su se odnosile samo na *kohen* i levite. Obveza za ispunjavanje micva odnosi se na žene starije od 12 godina i jedan dan (*bat micva*), te na muškarce starije od 13 godina i jedan dan (*bar micva*). Žene nisu obvezne ispunjavati zapovjedne micve koje se moraju ispuniti u određeno vrijeme (primjerice, sjedenje u sukli), osim kada postoji osobit razlog za ispunjavanje neke micve (primjerice, micve Purima, jer je žena, kraljica Ester, imala važnu ulogu u purimskome čudu). Posve su oslobođeni ispunjavanja micva: dijete do uzrasta obveze, duševno zaostali i gluhoonijemi (usp. DaDon, *Židovstvo...*, 335).

²⁸ ŠA 656:1.

²⁹ Pozitivna micva – *ase* – učini; 248 zapovijedi (*micvot ase* – micve »Učini!«), od ukupno 613 micvot, prema broju organa u tijelu. One su »aktivni« nalog, to jest naređuju da se nešto učini.

³⁰ Navedeno u *Kol Ha-Torah*, sv. 43, 232 (London, 1998).

³¹ Minchat Asher Bereishit, 249.

³² BT Sanhedrin 73a (Steinsaltz).

spasiocu naknaditi utrošeno, ali ako nema, onda spasilac mora biti spreman izgubiti vlastita sredstva da bi spasio život ugroženoga, jer osoba mora »nastojati učiniti sve što je u njegovoj moći da život njegova prijatelja ne bi bio izgubljen.«³³

- b) Dopušteno je i obvezno prekršiti zakone Šabata da bi se spasio život. Kršenje Šabata je negativna micva i čovjek je obvezan potrošiti sav svoj novac da tu zapovijed ne bi prekršio. Etička i vjerska vrijednost spašavanja života ima prednost i u slučaju kršenja Šabata (iako treba uložiti sav svoj novac da bi se to kršenje izbjeglo). Ako kršenje Šabata ima prioritet pred svim novcem kojim netko raspolaže, znači da je čovjek također obvezan potrošiti sav svoj novac da bi spasio život.

Rabin Weiss spominje tri autoriteta³⁴ koji smatraju da ne postoji odredba jedne petine vlastitih sredstava kao najvećega iznosa u obvezi trošenja novca u spašavanju života drugoga, a jedan od tih autoriteta kaže:³⁵

»Čini se da se ovo (ograničenje od jedne petine na trošak za *cedaka* [milostinju]) odnosi na situaciju koja nema veze sa stvarnim spašavanjem života. Ali, ako se odnosi na nekoga čiji je život doista u opasnosti – kada je, na primjer, zatočenik na rubu života ili je izgladnio čovjek u opasnosti da umre od gladi – granica od jedne petine nije primjenjiva. I Talmud u traktatu Baba Mecia 62a³⁶ samo navodi da vlastiti život ima prednost pred životom nekog drugog (ako je čovjek suočen s tragičnom opcijom spašavanja ili vlastitog ili tuđeg života), ali nigdje se ne spominje da vlastito bogatstvo ima prednost pred životom drugoga.«³⁷

Ipak, rabin Weiss priznaje da, u normalnoj situaciji, čovjek nikada ne bi morao prodati vlastitu kuću da bi spasio nečiji život. Razlog tome je činjenica da se obveza spašavanja života ne odnosi samo na jednu jedinu osobu nego na cijelu zajednicu. Ako svi podijele teret, nitko neće morati prodati svoju kuću:

»Uistinu, ovo (obveza trošenja svega svojeg novca kako bi se spasio život) vrijedi samo u iznimnim slučajevima gdje postoji samo jedna osoba koja može nekoga spasiti. Ali je jasno i očito da čovjek nije obvezan prodati vlastitu kuću i sve svoje stvari da bi spasio bolesnika ili nekog tome sličnog ako postoje mnogi drugi koji bi ga (zajedno s njim) mogli spasiti. I, kako bi itko uopće mogao reći da je on obvezan, a oni nisu jer *micvot* (zapovijedi) Tore obvezuju i njih. To je jasno i očito.«³⁸

³³ BT *Piske HaRoš*, Sanhedrin 73a (Steinsaltz).

³⁴ Rabin Yaakov Emden (Sh'eilat Yaavetz 1:3); Aruh Hashulchan (Yoreh De'ah 249:5); Chafetz Chaim (Ahavat Chesed 20:2).

³⁵ Israel Meir (HaKohen) Kagan (1839 – 1933), poznatiji kao Hafec Haim (hebrejski: חפץ חיים), bio je utjecajan rabin pokreta Musar, zakonodavac, halahički autoritet i etičar čiji radovi i danas utječu na sve segmente židovskoga života.

³⁶ Vidi dalje citat u bilješci 54.

³⁷ Rabbi Yisrael Meir Kagan, Ahavat Chesed 20:2 (Varšava, 1888).

³⁸ Minchat Asher Bereishit, 249.

2.3. Misija spašavanja koja se pokaže nepotrebnom

Rabin Baruch Rubanowitz bavi se ovim pitanjem. Isprva uvodi presedan poznat pod nazivom *yored*, koji se odnosi na osobu koja obavlja posao koji od nje nije tražen niti naručen – ličenje stana, zasijavanje polja ili oranje ili nešto slično na imanju nekog drugog. Takva osoba može tražiti povrat sredstava samo za stvarni dobitak, ali ne i za nepotrebni dobitak. Ipak, rabin Rubanowitz zaključuje da žrtva *jest* obvezna vratiti sredstva čak i u slučaju da je pokušaj spašavanja na koncu ipak bio nepotreban. Ovu svoju presudu temelji na responsi³⁹ samoga Roša:

»Čini mi se da logika nalaže da čovjek u takvom slučaju ne bi smio biti na gubitku samo zato što im bolesna osoba nije izrijeком naložila da se upuste u takav trošak. Jer, kada se osoba razboli i nije se u stanju brinuti o sebi, dobro je poznata praksa da će rođaci pokušati pronaći lijek... Osim toga, netko tko je pokušao pronaći lijek za bolesnika, čak i ako mu to bolesnik nije naložio, ne bi smio biti na gubitku, jer je riječ o spašavanju života i djelovanju koje je za pohvalu. Stoga, ako je na temelju iskaza svjedoka poznato da je netko dao novac dok je bolestan rođak još bio živ i novac mu još nije vraćen, trošak bi mu trebali vratiti ili nasljednici ili bi ga se trebalo isplatiti iz ostavine...«⁴⁰

Roš je odgovorio potvrdno na pitanje: Može li se rođacima iz pokojnikove ostavine naknaditi sredstva utrošena na njegovo liječenje, iako je ono očito bilo neuspješno? Rabin Rubanowitz objašnjava da, iako nema stvarne koristi, onaj koji pruži *očekivanu* uslugu smatra se unajmljenim radnikom, a osobi koja je osigurala sredstva za liječenje drugoga treba to naknaditi jer je taj rad bio *očekivan*.⁴¹ Jednako kao što većina ljudi očekuje da će im drugi pomoći u hitnoj situaciji, spasilac koji čini u skladu s time i pretpostavlja da bi žrtva jasno zatražila pomoć da je to bila u stanju učiniti, može tražiti kompenzaciju od žrtve čak i onda kada se na kraju pokaže da je pokušaj spašavanja bio nepotreban.

3. Ugrožavanje vlastitoga života radi spašavanja drugih

Propisi židovskoga zakona o obvezi podnošenja svakog napora i svake žrtve da bi se spasio život drugoga, što uključuje i trošenje vlastitoga novca, doimaju se poprilično jasnima. Međutim, znatno je složenije pitanje o obvezi spašavanja života drugoga ako se pri tom spasilac izlaže opasnosti ugrožavanja vlastitoga života.

³⁹ Responsa – u hebrejskome izvorniku *responsa* se nazivaju *šeelot utešuvot* (skraćeno: *šut*) – pitanja i odgovori, ali se u ne-hebrejskoj literaturi uobičajio latinski naziv *responsa*, odgovori, jer su oni važan dio tih tekstova (usp. DaDon, *Židovstvo...*, 540).

⁴⁰ Roš Responsa (Jerusalem, 1954) 85:2, 79; s heb. prev. K. D.

⁴¹ Vidi u: www.dinonline.org »In Case of Emergency: Who Pays the Bill?«, 5-6, 14.

Židovski zakon toliko silno vrednuje život da, uz vrlo malen broj iznimaka, drugi zakoni Tore prestaju vrijediti (do nužne granice) kad je potrebno spašavati život. Kao što kaže Talmud: »Ništa ne priječi spašavanje života osim [grijeha] idolopoklonstva, nemoralnih intimnih odnosa i umorstva.«⁴² To je dobro poznat slučaj *Pikuah Nefes*.⁴³ Na primjer, ako bi držanje zakona Šabata ili posta na Jom Kipur⁴⁴ mogli ugroziti nečiji život, on je obvezan prekršiti Šabat i jesti na Jom Kipur.⁴⁵ Židovski zakon nalaže čovjeku prepoznati obvezu spasa života, ali određuje i moguća ograničenja. Ta je zadaća prepuštena znalcima židovskoga zakona, rabinima, koji određuju na koga se i pod kojim okolnostima odnosi zakon spašavanja života. Ta pitanja koja pokreću složene teorijske i filozofske rasprave, postala su životno važna i hitna tijekom holokausta, kada su pokušaji spašavanja života drugoga često ugrožavali život spasioaca.

Je li žrtvovanje vlastitoga života zakonska obveza? Općenit odgovor židovskoga zakona na to pitanje je negativan, ali je ipak nužno ponuditi neka objašnjenja. Pitanje riskiranja vlastitoga života radi spašavanja tuđega zabilježeno je u Jeruzalemskom Talmudu, a rabinski ga autoriteti navode ovako:

»Rabin Ami bio je otet i zatočen u Sifsifi. Rabin Jonatan je rekao: 'Umotajte mrtvog u njegovo platno' (što je značilo da ne postoji nada da će ga se moći spasiti). Rabin Šimon sin Lakiša je rekao: 'Ja ću ili ubiti ili ću biti ubijen. Idem i oslobodit ću ga silom.' Rabin Šimon sin Lakiša otišao je udobrovoljiti otmičare te su mu oni predali Rabina Amija.«⁴⁶

Iz toga možemo razabrati da je Rabin Šimon sin Lakiša smatrao da je dopustivo izložiti vlastiti život opasnosti (»Ja ću ubiti ili ću biti ubijen«) da bi spasio rabina Amija. Rabin Jonatan nije zaustavio rabina Šimona i činilo se da odobrava postupak, iako njegova prvotna izjava (»Umotajte mrtvoga u njegovo platno«) upućuje na to da taj postupak nije smatrao obveznim. Rabin Josef Karo zaključuje da je čovjek obvezan sebe dovesti u *moguću opasnost* da bi spasio život koji je u *sigurnoj opasnosti* (istaknuo K. D.):

»Ovako je on pisao u *Hagahot Maimoniyot*:⁴⁷ 'Jeruzalemski Talmud zaključuje da je pojedinac čak obvezan dovesti se u *moguće* opasnu situaciju da bi spasio

⁴² BT Ketubot 19a (Vilne); s aram. prev. K. D.

⁴³ *Pikuah nefes* – opasnost po život; micva obveze kršenja svih ostalih micvi iz Tore u okolnostima koje to zahtijevaju radi spašavanja života (usp. DaDon, *Židovstvo...*, 271-272).

⁴⁴ Jom kipur – Dan pomirbe; najsvetiji dan i blagdan u židovskoj godini, vrhunac suđenja koje počinje na Roš hašanu; dan cjelodnevnoga posta, kada se opraštaju grijesi i donosi presuda za svakog čovjeka za sljedeću godinu (usp. DaDon, *Židovstvo...*, 71-81).

⁴⁵ Usp. BT Joma 85a-b (Vilne); MT, *hilhot šabat* 2; 2-3; Aryeh Kaplan, *The Handbook of Jewish Thought* 38-49 (Maznaim Publishing, 1992) 38-49.

⁴⁶ Jeruzalemski Talmud (Venecija, 1523) Terumot 47a; s aram. prev. K. D.

⁴⁷ Hagahot Maimoniyot – napisao Rabin Meir sin Yekutiel HaKohein, odnose se na Mišne Tora Majmonida i ističu gledišta aškenaskih rabina; rabin Meir je živio u Rothenburgu, u Njemačkoj, i umro je tijekom Rindfleish masakra 1298. godine.

drugoga.' Čini se da je razlog tome činjenica da je žrtva u *sigurnoj* opasnosti (sigurno će umrijeti) dok je spasilac samo u *mogućoj* opasnosti.«⁴⁸

No, rabin Yechiel Michel Epstein⁴⁹ ističe da se taj pristup nije očuvao u normativnoj halahi:

»Halahički autoriteti navodili su da Jeruzalemski Talmud ističe da je čovjek obvezan stupiti u moguću opasnost da bi spasio drugoga. Rišonim⁵⁰ (rani rabinski autoriteti) su tu odredbu ispustili iz halahičkog kodeksa jer je iz *našeg Talmuda*⁵¹ (istaknuo K. D.) jasno da se čovjek nije dužan dovesti u opasnost kako bi spasio drugoga. Ipak, odluka o postupanju u svakoj zasebnoj situaciji donosi se na temelju konteksta i mora se izuzetno pažljivo odvagnuti i ne smije se odveć paziti na vlastitu sigurnost... A svatko tko spasi jednoga Židova kao da je spasio cijeli svijet.«⁵²

Prema mišljenju rabina Epsteina, postoji nesuglasica između dva Talmuda o tome treba li ući u moguću opasnu situaciju da bi se drugog čovjeka spasilo iz očito opasne situacije. Iako se rabin Šimon sin Lakiša u Jeruzalemskom Talmudu doveo u opasnost da bi spasio rabina Amija, niz izvora u Babilonskom Talmudu upućuju na to da se osoba nije dužna dovesti u opasnost kako bi spasila život drugoga:

»Ako dvojica putuju i jedan ima mijeh vode – budu li obojica pili iz njega, obojica će umrijeti, ali ako bude pio samo jedan, moći će se domoći civilizacije. Sin Pature ovako je poučavao: 'Bolje je da obojica piju i umru nego da jedan gleda smrt svojega suputnika.' Sve dok nije došao rabi Akiva i poučavao: 'I neka tvoj brat živi *s tobom* (istaknuo K. D.)! (Lev 25, 36) – tvoj život ima prednost pred njegovim životom.'«⁵³

⁴⁸ Kesef Mišne (Rabina Josefa Karoa na Mišne Tora Majmonida), u MT *hilhot roceah vešmirat hanefeš* 1:14; s heb. prev. K. D.

⁴⁹ Yechiel Michel Epstein (1829 – 1908), često zvan i Aruh ha-Šulhan (po njegovu glavnom djelu *Aruh HaŠulhan*), bio je rabin i *posek* (autoritet na području židovskoga prava) u Litvi.

⁵⁰ Rišonim – rani (rabini); naziv za halahičke učenjake nakon doba gaona, od 11. do 16. stoljeća (usp. DaDon, *Židovstvo...*, 527).

⁵¹ Nazivom »naš Talmud« želi reći *Babilonski Talmud*. Babilonski i Jeruzalemski Talmud razlikuju se u dvije važne crte: rasprave i dijalози u *Babilonskom Talmudu* su dulji, a aramejski jezik *Babilonskog Talmuda* razlikuje se od aramejskog *Jeruzalemskog Talmuda*. Osim vanjskih razlika, postoje među njima i razlike u halahičkim mišljenjima. U skladu s pravilom koje je utvrđeno u potonje doba, halahu se može izvoditi i iz Babilonskog i iz Jeruzalemskog Talmuda. Kada, međutim, postoji razlika u mišljenjima u dva Talmuda, halaha je prema Babilonskome. To pravilo potječe iz doba gaona (usp. Haj Gaon, *Tešuvot hageonim*, Assaf. 1927, 125-126). Razlog za to je niža kvaliteta redakcije Jeruzalemskog Talmuda, teška politička i društvena situacija u Izraelu u doba redakcije Jeruzalemskog Talmuda, za razliku od plodonosnog mira koji je uživalo uredništvo Babilonskog Talmuda. Uz to, količina materijala u Jeruzalemskom Talmudu iznosi oko trećinu materijala Babilonskog Talmuda. Babilonski Talmud je ureden kasnije, pa su se kasniji rabini mogli služiti radom ranijih (usp. DaDon, *Židovstvo...*, 517-521).

⁵² Rabbi Yechiel Michel Epstein, *Aruh HaŠulhan*, Oz Vehadar izdanje, New Square, New York, 2006; *Choshen Mishpat*, 426, odjeljak 4; s hebr. prev. K. D.

⁵³ BT Baba Mecia 62a (Vilne); s aram. prev. K. D.

Nekoliko je znalaca raspravljalo o raznim talmudskim izvorima koji se bave ovim pitanjem i svaki je izvor zasebno opovrgavan.⁵⁴ Moguće je da je i nedostatak izvora koji navodi takvu obvezu već dostatna indikacija da takva obveza ni ne postoji: kao što čovjeku nije naređeno dati svoj život za drugoga, tako mu nije naređeno ni vlastiti život dovesti u opasnost radi drugoga.

Traži li doista Ben Petura od vlasnika mijeha s vodom da »počini samoubojstvo« pod uvjetom da neće vidjeti smrt svojega prijatelja? Je li razumno zahtijevati od nekoga čiji brod tone i tko ima pojas za spašavanje da pozove prijatelja da se zajedno s njim posluži pojasom te da stoga obojica utonu u more? Čini se da se okolnosti o kojima govori Ben Petura odnose na situaciju u kojoj vlasnik mijeha koji prijatelju ponudi vodu, neće sigurno umrijeti nego će se samo dovesti u situaciju moguće opasnosti. Ben Petura vjeruje da u takvoj situaciji, čovjek mora spasiti prijatelja suočenog sa sigurnom smrću. Za razliku od toga, rabin Akiva vjeruje da obveza spašavanja od čovjeka ne zahtjeva preuzimanje rizika, jer njegov život ima prednost pred životom njegova prijatelja.

Zanimljiv izvor može se pronaći u knjizi rabina Meira Simche iz Dvinska, komentar Tore *Mešeh Hohma*, gdje se na temelju same Tore dokazuje da čovjek *nije* obvezan samoga sebe dovesti u opasnost da bi spasio drugoga. Nakon što je pobjegao od faraona, Mojsije je u Midjanu čekao da ispuni Božju naredbu spašavanja židovskog naroda. Faraon je ranije pokušao ubiti Mojsija nakon što je ovaj ubio Egipćanina koji je mučio Židova. Kada mu je Bog dao dopuštenje da započne svoju misiju, stih nam nudi i zanimljiv dodatak:

»Gospod je naime u zemlji midjanskoj bio Mojsiju zapovjedio: 'Idi vrati se sada natrag u Egipat, jer su mrtvi svi koji su ti radili o glavi' (istaknuo K. D.) (Iz 4, 19 IŠ). – Iz toga je jasno da Mojsije ne bi morao otići i izvesti izraelski narod iz Egipta da su njegovi neprijatelji bili još uvijek živi. Iako bi ga svi Izraelci i dalje trebali, on ne bi bio obvezan dovesti se u opasnost.«⁵⁵

Različiti se autoriteti spore oko ugrožavanja vlastitoga života u spašavanju drugoga. Više je pristupa i temeljnih pitanja u tomu. Tako *Hagahot Maimoniyot* na temelju Jeruzalemskog Talmuda objašnjava svoj pristup: »Čini se da je razlog u činjenici da je žrtva u očitoj opasnosti (sigurno će umrijeti), dok je spasilac samo u mogućoj opasnosti.«⁵⁶ Riječ je o sukobu s dvama mogućim završetcima: nedjelovanje će rezultirati smrću žrtve, dok će pokušaj spašavanja možda dovesti do smrti spasioca, pa je stoga potrebno odlučiti se za spašavanje. Koje je objašnjenje drugog izbora? Rabin Joseph ben Moses Babad⁵⁷ u svojoj knjizi objašnjava da micve, s vrlo malim brojem iznimaka, nisu obvezne ako

⁵⁴ Vidi Shevet Mi-Yehudah, R. Judah Gruenwald, Seini (Satmar, 1928) 1, 9.

⁵⁵ Mešeh Hohma Shemot 4:19; s heb. prev. K. D.

⁵⁶ Kesef Mišne u MT hilhot roceah vešmirat hanefeš 1:14.

⁵⁷ Rabin Joseph ben Moses Babad (1801-1874) rabin i talmudist, najpoznatiji po djelu *Minhat Hinuh*, komentaru na *Sefer Hahinuh*, a kao rabin služio je u Bohorodczanyju, Zbarizhu, Sniatynu i Tarnopolu.

uključuju gubitak života, čak i mogućnost gubitka života.⁵⁸ To se odnosi i na obvezu: »Nemoj stajati nad krvi svoga bližnjega!« (Lev 19, 16). Pravilo »življenja prema micvama«, a ne »umiranja prema micvama« pronalazimo u talmudskom odjeljku koji navodi biblijski izvor za post na Jom Kipur, u slučajevima kada bi on bio smrtonosan:

»Rekao je Rabin Jehudah u ime Šmuela: 'Da sam tada bio tamo (kada su raniji rabini navodili biblijske izvore koji dopuštaju kršenje micve radi spašavanja života), rekao bih da je moj izvor bolji od njihova: [Micvot se moraju vršiti samo kako bi se] 'Živjelo po njima' (Lev 18, 5), ali ne i kako bi se zbog njih umrlo.'«⁵⁹

Stoga, iako je žrtva suočena sa sigurnom smrću, a spasilac samo s mogućom smrću, micva »Nemoj stajati nad krvi svoga bližnjega!« (Lev 19, 16) nije obvezna kada uključuje moguću opasnost od smrti. To je doista i halahička presuda koju su izrekli halahički autoriteti.⁶⁰

3.1. Smije li netko svoj život staviti iznad tuđega?

Talmud kaže da ako je osoba suočena s tragičnim izborom: »Ubij ga ili ću ja ubiti tebe!«, on drugoga ipak ne smije ubiti. Razlog je vrlo zanimljiv:

»Jednako tako, čovjek radije mora dopustiti da bude ubijen nego da sam počiniti ubojstvo... Kako to znamo? To je samo po sebi razumljivo. Jednom je došao čovjek pred rabija i rekao: 'Upravitelj mojega grada naredio mi je: Idi i ubij onoga čovjeka; ako nećeš, ja ću ubiti tebe. Rabi mu odgovori: 'Radije mu dopusti da on ubije tebe nego da ti počinis umorstvo. *Tko može reći da je tvoja krv crvenija [od krvi drugoga]? Možda je njegova krv crvenija od tvoje?*' (istaknuo K. D.).«⁶¹

Dakle, ako se netko uzdrži od spašavanja drugoga, nije li time odlučio da je njegova krv crvenija od krvi žrtve? Konačan zaključak može se pronaći u tumačenju *Tosafota*:⁶²

»Samo u slučaju kada se čovjeka prisiljava da umori drugoga svojim izravnim djelovanjem kažemo da se to ne smije radi [načela:] 'Otkuda znamo čija je krv crvenija?' No, u slučaju kada bi drugi mogao umrijeti, ali ne zbog čovjekova izravnog djelovanja, nego ako odluči ne djelovati, situacija je suprotna! Čovjek

⁵⁸ Rabin Joseph ben Moses Babad, *Minhat Hinuh II*, Micva 237 (New York, 1966) 116.

⁵⁹ BT Joma 85b (Steinsaltz); s aram. prev. K. D.

⁶⁰ Vidi: Radbaz (Rabi David b. Zimra, umro 1573., jedan od vodećih rabinskih autoriteta svojeg vremena), *Responsa Radbaz III*, 628., V, 218; Shulchan Aruh Harav, *Nizkei Guf 7*; Eliyah Rabbah 329:8.

⁶¹ BT *Sanhedrin*, 74a (Vilne); s aram. prev. K. D.

⁶² Tosafot ili Tosafos su srednjevjekovni komentari Talmuda; izneseni su u obliku kritičkih ili eksplanatornih objašnjenja; tiskani su u gotovo svakom izdanju Talmuda na svakoj stranici na vanjskoj margini i na suprotnoj strani od Rašijevih napomena; autori Tosafota poznati su kao tosafisti (Ba'ale ha-tosafot) koji su postavili temelje onoga što je postala dominantna struja rabinskog stajališta.

tada može reći: 'Otkud znam da je krv mojega susjeda crvenija od moje?' Čovjek nema obvezu spasiti život susjeda po cijenu vlastitoga života.«⁶³

Kada osoba mora birati između dva života, zabranjeno je *aktivno ubiti* da bi se spasio vlastiti život. Ipak, ako netko *ubije pasivno* (»Daj da te bacimo na njega ili ćemo te ubiti!«), osoba smije sebi dopustiti da bude spašena. U našoj raspravi, spasilac se *pasivno* uzdržao od spašavanja i nikoga nije *aktivno* ubio. Stoga, nije obvezan riskirati vlastiti život. Ovaj dio rasprave može se zaključiti upozorenjem rabina Epsteina iz njegove knjige *Aruh Hašulhan* da je potrebno biti istinoljubiv i iskren u prosuđivanju stvarne opasnosti za vlastiti život i da ga se ne smije štiti više negoli je to potrebno.

3.2. Ugrožavanje vlastitoga života u svrhu spašavanja tuđega za vrijeme holokausta⁶⁴

Vrijedno je pozabaviti se židovskim životom tijekom holokausta i razmotriti kako su se ljudi, koji su se borili za vlastiti opstanak, ponašali kada je u opasnosti bio tuđi život.

Dana 25. lipnja 1941. rabin Oshry⁶⁵ dobio je pitanje može li Židov ugroziti svoj vlastiti život tako što će pokušati spasiti život drugoga Židova.⁶⁶ Naime, kada su započeli napadi na Židove Litve, zajednica je razmišljala o slanju tajnika vodećeg židovskog rabinskog vijeća (*Agudas ha-Rabbanim*) da bi zamolio lokalne litavske vlasti da oslobode studente ješive Slobodka, zatočene u »sed-

⁶³ *Tosafot u BT Yevamot*, 53b (Vilne); s aram. prev. K. D.

⁶⁴ Vidi: Kotel DaDON, Duhovni otpor tijekom holokausta. Interpretacija izabranih primjera literature response, *Crkva u svijetu*, 51 (2016) 2, 203-234.

⁶⁵ Rabin Ephraim Oshry (1914-2003) Tijekom holokausta služio je kao važan izvor znanja Židovima iz Kovna te odgovarao na najsloženija i najmučnija pitanja židovskog zakona i moralnosti u vrijeme kad je kriza bila dublja nego ikada prije u židovskoj povijesti. U jednom su trenutku nacisti rabina Oshryja postavili za upravitelja skladišta židovskih knjiga, prikupljenih u Kovnu. Time su mu nehotice dali pristup židovskim knjigama i rabinskoj literaturi koja mu je bila potrebna kako bi napisao detaljne response. Rabin Oshry bio je zadivljen predanošću i vjerom mnogih »običnih« Židova koji mu nisu prestajali postavljati pitanja vezana uz židovski zakon i obdržavanje propisa. Rabin Oshry govori o muškarcima i ženama koje je pokretala duhovnost i koji se nisu željeli odreći ni svoje vjere ni snage svog židovskog ponosa. Stoga je počeo bilježiti ta moralna i vjerska pitanja i svoje odgovore na njih na komadima papira. Te je papire zakopao u limenkama, u nadi da će ih ponovo iskopati poslije rata, što je i učinio poslije oslobođenja. Nakon završetka rata ispisao je pitanja koje je primio i svoje odgovore na ta pitanja te ih objavio u pet tomova pod nazivom *She'elot u-teshuvot mi-ma'amaqim* (»Pitanja i response iz dubina«).

⁶⁶ Ovo se pitanje temelji na responsi rabina Oshryja *Mi-ma'amaqim* (New York, 1959), sv. 2, dio 1, 7-15 (usp. DaDon, *Duhovni otpor...*, 211-216).

moj tvrđavi«. ⁶⁷ Njih je u zatvoru čekala sigurna smrt. ⁶⁸ Rabin Avraham Grodzinsky, dekan ješive Slobodka, pitao je rabina Oshryja je li moralno ispravno prema židovskom zakonu zatražiti pomoć rabina Dovida Itzkowitza. Rabin Itzkowitz, vođa rabinske organizacije *Agudas ha-Rabbanim*, imao je predratne kontakte s nekim članovima litavske vlasti koji su sada surađivali s nacistima u zarobljavanju i deportaciji Židova iz Kovna. Možda bi rabin Itzkowitz trebao pristupiti vlastima sa zahtjevom da oslobode neke od zatočenika. No, učini li tako i susretne li se s Litavcima, vlastiti će život izložiti smrtnoj opasnosti. Bilo je jasno da postoji velika vjerojatnost da bi obnašatelji vlasti na tom području ubili rabina, uz to što bi i odbili njegov zahtjev.

Osim izazova vlastitog preživljavanja, pojavila su se i pitanja kod osoba koje su bile uključene u nastojanje oko spašavanja tuđih života. U biti, ova pitanja ponekad se nisu odnosila na nedomicu postoji li vjerska obveza pokušati spasiti one čiji su životi u opasnosti nego na mjeru do koje su se pojedinci smjeli dovesti u opasnost kada su pokušavali spasiti druge. U sastavljanju svog odgovora, rabin Oshry poslužio se dvama ovdje već spomenutim odjeljcima Talmuda. ⁶⁹ Na temelju talmudske logike, rabin Oshry je tvrdio da se obveza spašavanja drugih prema židovskom zakonu ne odnosi na situacije u kojima bi spasilac morao pristati na rizik za vlastiti život. Izokrećući retoričko pitanje postavljeno u Talmudu, rabin Oshry pita: »Tko može reći da je krv nekoga trećeg crvenija od tvoje?« Rabin Oshry objašnjava da jednako kao što čovjek ne smije svoj život vrednovati više od života drugog čovjeka, tako ne smije ni život drugog čovjeka vrednovati više nego svoj život. Prema takvoj analizi, zapovijed Tore: »Nemoj stajati nad krvi svoga bližnjega!« vrijedi samo onda kada je moguće posredovati bez rizika za vlastiti život. Upravo zato ne smije postojati obveza ulaska u pogibeljnu situaciju da bi se spasio tuđi život. Stoga ni rabin Itzkowitz ne bi morao biti obvezan zahtijevati puštanje zatočenika litavskih vlasti, ako bi tim činom svoj vlastiti život doveo u opasnost.

Na temelju sveobuhvatnog proučavanja razmišljanja židovskih pravnih stručnjaka od vremena srednjega vijeka do danas, rabin Oshry je zaključio da je dominantno mišljenje da židovski zakon ne zahtijeva da se osoba izloži ni mogućoj opasnosti kako bi spasila život drugoga. Prema takvom scenariju, odluka suzdržavanja od djela ne potpada pod zapovijed: »Nemoj stajati nad krvi svoga bližnjega!« Istodobno, rabin Oshry navodi stav nekih pravnih autoriteta koji

⁶⁷ Sedme tvrđave – preseljenje gotovo 30.000 Židova u geto u Kovnu bilo je od 15. srpnja do 15. kolovoza 1941. Židovi iz Kovna bili su zlostavljani i ponižavani u getu sve dok ih nacisti konačno nisu pobili u zatvorima »sedme i devete tvrđave« i u Estoniji. Drugi su pak deportirani u Auschwitz.

⁶⁸ Opis uloge litavskih vlasti i mjesnoga stanovništva i rabina Oshryja osobito je strašan i mnogo toga objašnjava. Osobe koje su godinama živjele sa svojim susjedima Židovima i s njima, očito, bili u dobrim odnosima, sada su dobrovoljno pomagali nacistima u brutalnom progonu i istrebljivanju Židova Kovna [usp. Ephraim OSHRY, *Responsa from the Holocaust*, B. Goldman, Y. Leiman (ur.), Judaica Press, 2001, xv–xvii].

⁶⁹ BT Sanhedrin, 73a i 74a (Vilne) te *Tosafot* u BT Yevamot, 53b (Vilne).

su mišljenja da, iako nema obveze da to bude učinjeno, pohvalno je svjesno se izložiti mogućoj opasnosti u pokušaju spašavanja života.

Stoga je rabin Oshry presudio da rabin Itzkowitz nije obvezan pristupiti litavskim vlastima, jer bi takav postupak uključivao mogućnost da i sam rabin Itzkowitz bude uhićen te bi time mogao u opasnost dovesti vlastiti život. No, uzimajući u obzir stav da je takav postupak vrijedan svake hvale, rabin Oshry također je držao da se rabina Itzkowitza ne smije sprječavati u poduzimanju takvog junačkog pothvata, odlučili li se sam rabin Itzkowitz na takav postupak.⁷⁰ Po mišljenju rabina Oshryja, osim što bi takav postupak mogao spasiti živote, hrabrost čovjeka koji bi se na njega odlučio bila bi snažna osuda zla i nehumanosti nacista.

Konačno, kako je poslije zapisao rabin Oshry, rabin Itzkowitz je hrabro pristupio litavskim vlastima i, zahvaljujući tome, uspio spasiti i osloboditi niz zatočenika, a sam pri tome nije bio ozlijeđen. Nažalost, završava rabin Oshry svoju resposu, rabin Itzkowitz poslije je i sam postao žrtva nacističkog koncentracijskog logora za istrebljivanje.

Hrabrost onih koji su bili prisiljeni donijeti takve odluke dokazuje odlučnost kojom su pojedinci čuvali moralni kompas u najnemoralnijim uvjetima. Konačno, odluka rabina Oshryja da dopusti rabinu Itzkowiczu poduzeti potencijalno opasan korak u nastojanju da spasi druge, pobjeda je nade i pravičnosti u svijetu zla i očaja.

Doista, mnogi odgovori rabina Oshryja pokazuju tragične odluke s čijim su donošenjem bile suočene židovske zajednice i pojedinci tijekom holokaušta. Istodobno, zahvaljujući činjenici da su imali snage uopće postaviti takva pitanja i nastojati oblikovati moralne i etične response, rabin Oshry i židovska zajednica koja je živjela u getu u gradu Kovno, pronašla je zraku nade u stalnom i sveprisutnom očaju. Nema tragičnijih situacija od donošenja odluka o tome *kada treba i treba li uopće pokušati spasiti tuđi život.*

3.3. *Ugrožavanje vlastitoga zdravlja da bi se spasilo druge*

Ugrožavanje vlastitoga zdravlja izravno je povezano s pitanjem doniranja organa za transplantaciju. Primjerice, darovanjem bubrega može se spasiti nečiji život. Je li to onda obvezno učiniti prema židovskom zakonu? Sljedeća dva izvora često se navode u rabinskoj literaturi koja se bavi pitanjem transplantacije organa:

⁷⁰ Temeljeno na mišljenjima Rabina Epsteina u *Aruh HaŠulhan*.

»Ako tiran kaže Židovu: 'Dopusti mi da amputiram jedan od tvojih udova (amputacija nije opasnost po život) ili ću ubiti drugog Židova', neki [znalci] kažu da je čovjek obvezan dopustiti da mu se amputira ud, jer od toga neće umrijeti.«⁷¹

Prvi izvor je djelo Menahema Recanatija, talijanskog zakonoznanca i mistika koji je živio krajem 13. i početkom 14. stoljeća. Otprilike 250 godina poslije njegova je presuda citirana doslovno i poslana Radbazu⁷² s molbom za reakciju. Rabin ben Zimra je inzistirao da ne postoji presedan koji bi se mogao navesti za takvu obvezu. Doista, oduvijek je postojala mogućnost da bi se takva operacija mogla pokazati opasnom za život pojedinca te je ovako zaključio:

»Osim toga, ovako je pisano: 'Njezini su [tj. Torini] putovi putovi miline' (Izr 3, 17); stoga, zakoni Tore moraju biti u suglasju s razumom i inteligencijom. Kako bi itko mogao zamisliti da bi netko mogao dopustiti da bude oslijepljen ili da mu se odrežu ruka ili noga da njegov prijatelj ne bi umro? Ja, stoga, ne vidim opravdanja za ovakvu odluku. To je čin svetosti [tj. čin viši od onoga što zahtijeva zakon] i sretan je onaj čovjek koji je njemu dorastao. Ali, ako postoji opasnost po život, tada je [onaj koji pristaje na amputaciju] glupavi svetac jer *moгуća* opasnost za vlastiti život ima prednost pred *sigurnom* opasnošću po život drugoga. Napisao sam svoje skromno mišljenje [o pravilnom razumijevanju zakona].«⁷³

Radbazova responsa još uvijek je vodeća odluka u ovom pitanju. Stoga, čak i prema onima koji dalje smatraju da je osoba dužna dovesti se u opasnost kako bi spasila drugoga, judaizam ne postavlja zakonsku obvezu niti moralni imperativ da se doista amputira ili donira ud ili organ kako bi se spasio život drugog čovjeka.

Budući da su operacije transplantacije postale rutinske i smanjila se prateća opasnost, značajno se smanjilo i rabinsko oklijevanje davanja pristanka na njih, a sve je prepoznatljivija svetost čina i zaslužuje sve veće poštovanje. Takva je tendencija dostigla svoj vrhunac u responsama nekadašnjega glavnog sefardskog rabina Izraela Ovadije Yosefa.⁷⁴ On, na temelju talmudskih tekstova i poslijetalmudskih stavova, Radbaza smatra ključnim sucem u rješavanju postavljenog problema: (1) čovjek se nije obvezan dovesti u ozbiljnu opasnost da bi spasio život svog prijatelja, i (2) ne smije se darovati vitalni organ ako je transplantacija ozbiljna opasnost za donatora. Ipak, s obzirom na to da je današnji postupak transplantacije znatno *manje* opasan za donatora od onoga u vrijeme

⁷¹ Rabin Menahem ben Benjamin Recanati (1250 – 1310) *Sefer Recanati*, Zichron Aharon izdanja, Jeruzalem, 2000, 470; s. heb. prev. K. D.

⁷² Rabbi David ben Solomon ibn (Abi) Zimra, (1479 – 1589) također znan i kao Radbaz, prema inicijalima njegova imena Rabin David ibn Zimra, bio je vodeći halahički autoritet, glavni rabin i autor više od 3.000 responsi (halahičkih odluka) kao i nekoliko znanstvenih radova.

⁷³ *Responsa Radbaz* (Jeruzalem, 1882) III, 1053 [628]; s. heb. prev. K. D.

⁷⁴ Rabin Ovadiah Yosef (1920-2013), talmudski znanstvenik i stručnjak, rođen u Iraku, sefardski glavni rabin Izraela od 1973. do 1983., te utemeljitelj i dugogodišnji duhovni vođa izraelske sefardske ultra-ortodoksne stranke Shas. Response rabina Yosefa imaju veliko značenje u ortodoksnoj zajednici.

kada je Radbaz postavio spomenuta ograničenja, rabin Yosef daje svoj blagoslov donaciji bubrega pacijentu u ekstremnoj potrebi:

»No, prema podacima koje smo dobili od kompetentnih i bogobojaznih liječnika, opasnost [za darivatelja] povezana s vađenjem bubrega, općenito govoreći, vrlo je mala. Bez obzira na mišljenje Radbaza i sljedbenika njegove škole što pod takvim uvjetima micva 'nemoj stajati nad krvi svoga bližnjega' uključuje, slijedi da moramo dopustiti zdravoj osobi darivanje jednog od svojih bubrega da bi spasila život drugog Izraelca, čiji je život u ozbiljnoj opasnosti zbog bolesti bubrega. Velika je micva spašavanja ljudskog života i ona [*micva*] će darivatelju osigurati zaštitu kao tisuće štitova. U svakom slučaju, operaciju darivanja moraju izvršiti kompetentni liječnici; a onaj koji izvrši micvu neće doživjeti zla.«⁷⁵

Ostaje otvoreno pitanje vezano uz nasljednike nedužnog promatrača koji je umro ili postao hendikepiran zbog pokušaja spašavanja. Vjerujemo da bi bilo dobro i ispravno da vjerski vođe inzistiraju na uvođenju posebnih odredbi kojima bi zajednica takve nasljednike smatrala ljudima koji imaju pravo na osobite povlastice.

3.4. Načelo: »Život jedne osobe ne smije se žrtvovati radi života druge osobe!«

Iako je spašavanje života važno, njime se ne smije opravdati nanošenje štete ili boli trećoj osobi. O ovom načelu govori Mišna⁷⁶ kada pripovijeda o majci:

»Ako je žena na teškim mukama, treba izrezati dijete u njezinoj utrobi i izvaditi ga dio po dio jer njezin život ima prednost pred njegovim [životom djeteta]. Ali, ako je veći dio djeteta već izašao, dijete se ne smije dirati, *jer život jedne osobe ne smije se žrtvovati radi života druge osobe*.«⁷⁷

To je načelo postalo upitno u izuzetno potresnom događaju koji slijedi, a zbio se tijekom holokausta u Auschwitzu. O njemu pripovijeda rabin Tzvi Hirsch Meisels⁷⁸ u svojem Uvodu u response *Mekadshei Hashem*:

⁷⁵ Yosef, Ovadia, »A Responsum Permitting Kidney Transplants« (Hebrew), *Dine Israel*, (Tel Aviv, 1976) 7: 25-43; s heb. prev. K. D.

⁷⁶ Mišna – ponavljanje, učenje; 1. temeljna literatura židovskoga prava usmene Tore; uredio ju je rabi Jehuda Hanasi 3948. od stvaranja svijeta (188.) u šest glavnih dijelova (Šiša sidre Mišna); najveći i najvažniji izvor halahe (židovskoga prava) iz doba tanaita, *corpus juris halahe*; 2. svaka odredba u sustavu Mišne (usp. DaDon, *Židovstvo...*, 512).

⁷⁷ Mišna with Commentary by Pinhas Kehati, Jeruzalem, Eliner Library, World Zionist Education, 1987, Aholot 7,6; s heb. prev. K. D.

⁷⁸ Rabin Tzvi Hirsch Meisels (1902-1974) bio je rabin židovske zajednice u Neimarku, u Galiciji (danas u Ukrajini). Godine 1930. postao je Glavni rabin Veitzena u Mađarskoj, a 1944. je zajedno s cijelom svojom zajednicom deportiran u Auschwitz. Njegova supruga i sedmero djece su umoreni i spaljeni u krematorijima u Auschwitzu. U svojoj knjizi Sheelot U'teshuvot *Mekadshei Hashem* donosi brojne pripovijesti iz vremena provedena u Auschwitzu, kad je odgovarao na teške halahičke upite, među kojima i na one o životu i smrti. Poslije rata postavljen je za rabina Bergen-Belsena i za glavnog rabina britanskoga sektora u okupiranoj Njemačkoj. U Ameriku

Dana 17. rujna 1944. u predvečerje Roš Hašane⁷⁹ (5705.), nacisti su odveli 1.400 dječaka u izolirani, zatvoreni blok u Auschwitzu. Idućega dana, na prvi dan Roš Hašane, cijelim se logorom proširila glasina da će uvečer djeca biti odvedena u peći. Među tom djecom nalazili su se i sinovi jedinci, jedina preostala djeca mnogih zatočenika u logoru te su ljudi cijeli dan proveli jureći u gunguli oko zatvorenoga bloka, nadajući se da će se pojaviti tračak nade u spas njihove djece. rabinu je bio postavljen sljedeći upit:

»Prišao mi je neki običan Židov i rekao: 'Rabi! Moj jedini sin nalazi se tamo s ostalim dječacima osuđenima na peć i imam ga mogućnost otkupiti [ako potkupim jednog od čuvara]. S obzirom na to da bez ikakve sumnje znamo da će umjesto njega uzeti nekog drugog, tražim od vas halahičku odluku. Recite mi, kakav je zakon Tore? Smijem li otkupiti svojega sina? Postupit ću prema vašoj odluci.' Čuvši njegovo pitanje, od same pomisli da moram donijeti odluku u pitanju života i smrti počeo sam drhtati. Odgovorio sam: 'Dragi moj prijatelju, kako ti mogu dati jednoznačan odgovor na ovakvo pitanje? Dok je postojao Hram, ovakvo bi pitanje bilo izneseno pred Sanhedrin.⁸⁰ A ja sam ovdje, u Auschwitzu, bez ijedne knjige halahe (židovskog zakona), bez drugih rabina, moj um nije ni miran ni smiren zbog svih strahota i problema. Kada bi ovi zločinci imali običaj prvo osloboditi otkupljenog, a poslije na njegovo mjesto uzeti drugoga, bilo bi mogućnosti prikloniti se odluci koja bi takvo što dopuštala...' Ali, čovjek je silno plakao i neprekidno me preklinjao. Rekao je: 'Rabine, morate mi odmah reći što kaže halaha.' Ja sam, pak, preklinjao njega: 'Ne postavljaj mi to pitanje, jer ništa ti ne mogu reći.'

No, on je i dalje nastavio preklinjati, govoreći: 'Rabine, znači li to da mi ne dopuštate da otkupim svojega jedinog sina? Ako je tako, prihvaćam vašu odluku s ljubavlju.' Molio sam ga i pobijao njegov zaključak, ali on me svejedno nastavljao moliti i nastojao me natjerati da mu dam jasan odgovor. Kada je vidio da neću popustiti i da mu ne želim dati halahičku odluku, odgovorio mi je emotivno i

je stigao 1946. godine i naselio se u Chicagu. Ponovno se oženio i s drugom suprugom podigao devetero djece u Novom svijetu.

⁷⁹ Roš hašana – hebr. početak godine; nova godina židovskoga kalendara, dan na koji je Bog stvorio čovjeka te na koji svake godine počinje suditi svim ljudima za dobra i loša djela učinjena protekle godine (sud traje do Jom kipura). Na Roš hašanu (osim na šabat) puše se u šofar (ovnujski rog) čime se simbolično Boga svake godine proglašava kraljem te podsjeća na Sinajsku objavu i vezanje Izaka na žrtvenik.

⁸⁰ Sanhedrin – Vijeće staraca; izvor riječi je grčki (*sunédrión*); židovsko legislativno tijelo i vrhovni sud u doba drugoga Hrama, od hašmonejskoga doba (165. pr. n. e.) do 425. n. e.; od gubitka neovisnosti 70. g. n. e. do kraja svoga djelovanja preuzima od kralja zastupanje zemlje pred rimskim i bizantskim vlastima; sastojao se od 71 člana, što je spomen na Mojsija i 70 staraca. Predsjednik s. bio bi i vođa naraštaja, najmudriji čovjek svoga doba, poput zamjenika na Mojsijevom mjestu u svakome naraštaju. S. je vodio predmete koji su imali utjecaj na sav židovski narod: imenovanje kralja, imenovanje Maloga sanhedrina (33 suca u svakome gradu i plemenu), zakone o lažnim prorocima, teorijski slučajevi kada bi veliki svećenik počinio zločin koji se kažnjava smrću, proširivanje granice grada Jeruzalema, te izlazak u rat kada nije bila obveza i slično. S. je zasjedao u Hramu dok je postojao, a 40. godina prije rušenja premješten je, te se selio kroz 10 različitih mjesta, od kojih je posljednje bilo Tiberijas. Tradicijski se smatra da će se u mesijanskome dobu S. vratiti u Tiberijas, a zatim u Hram (usp. DaDon, *Židovstvo...*, 544-554).

s nevjerojatnom nadahnutošću: ‘Rabine, ja sam izvršio svoju dužnost kako mi nalaže Tora. Svoje sam pitanje postavio rabinu. Ovdje drugog rabina nema. Ako časni rabin ne može odgovoriti da mi je dopušteno otkupiti moje dijete, to je znak da nije potpuno siguran da takav čin halaha dopušta. Da je to dopušteno bez ikakve sumnje, Vi biste mi to svakako rekli. Meni to znači da mi je takav čin zabranjen prema halahi. Prihvaćam to s ljubavlju i radošću i neću učiniti ništa da ga otkupim jer tako zapovijeda Tora...’ Sve moje molbe upućene njemu da odgovornost ne svaljuje na mene, nisu imale nikakvoga učinka. Samo je ponovio što je već ranije rekao, ovoga puta popraćeno plaćem koji je mogao slomiti srce. Održao je svoje obećanje, nije iskupio sina. Cijeloga tog dana, cijelu Roš Hašanu, hodao je i sam sa sobom sretno razgovarao, govoreći da je zaslužio žrtvovati svojeg jednog sina Bogu jer, iako ga je mogao otkupiti, nije to napravio jer mu Tora nije dopuštala da takvo što učini. Njegov bi postupak Presveti, Blagoslovljeni, promatrao kao vezivanje našeg Oca Izaka, događaj koji se također zbio na Roš Hašanu.⁸¹

Otac se brinuo bi li podmićeni *kapo* zatočio drugog dječaka umjesto njegova otkupljenog sina da bi broj osuđenih zatvorenika i dalje ostao isti. Time bi otac bio kriv za aktivno izazivanje smrti druge osobe. Ipak, otac se pitao bi li halahička krivnja za smrt zamjenskog zatvorenika bila negirana mogućnošću da bi *kapo* odlučio ne uzimati zamjenu za otkupljeno dijete te činjenicom da bi *kapova* odluka zatočenja zamjenskog dječaka bila neovisan čin uplitanja.

Rabin Meisels pokušao je izbjeći donošenje suda, ustrajući na tome da pod postojećim uvjetima ne može odlučiti o tako ozbiljnom pitanju. Konačno, otac osuđenog dječaka odgovorio je na svoj način: ako mu rabin Meisels ne može definitivno dopustiti da otkupi svojega sina, onda mora radije počinuti grešku time što neće aktivno sudjelovati u oduzimanju tuđega života.

Ovaj odgovor jasno pokazuje kako je *halahička* jasnoća mogla pokazati smjer i osigurati vodstvo Židovima i u najcrnja vremena i kako je, s druge strane, *halahička* nejasnoća u ta vremena mogla biti zastrašujuće iscrpljujuća. Ovo nas pitanje, postavljeno rabinu Tzviyu Hirschu Meiselsu dok su i on i osoba koja je pitanje postavila bili zatočeni u Auschwitzu, podsjeća na načelo o dopustivosti spašavanja jednog života, ako bi se tim činom mogla prouzročiti smrt drugoga.⁸²

Ipak, postoji slučaj kada se spašavanje neke osobe može i treba učiniti na račun druge osobe, čak i onda ako bi se toj drugoj osobi time nanijela ozljeda. Riječ je o slučaju kada ta druga osoba sama situaciju učini opasnom s kriminalnim namjerama. Prema halahičkom Midrašu⁸³ na Levitski zakonik, izvor ovog

⁸¹ M. Eliav, *Ani maamin*, Mossad Harav Kook, Jeruzalem, 5729 (1969) 63-64; v. i u Rabbi Tzvi Hirsch Meisels, *She'elos Uteshuvos Mikadshei Hashem*, Brooklyn, 1993, sv. 1., dio 3., 4-6; DaDon, *Duhovni otpor...*, 227-230; s hebr. prev. K. D.

⁸² Vidi sličan slučaj u: Responsa rabina Oshryja Mi-ma'amaqim (New York, 1959), sv. 2., dio 1., 7-15.

⁸³ Halahički midraš – tumačenje; komentari Tore; dvije su vrste midraša: agadički (pripovjedački) i halahički (propisujući); sakupljeni u zbirkama. U halahičkom midrašu naglasak je na pravnom

pravila možemo pronaći u retku: »Nemoj stajati nad krvi svoga bližnjega« (Lev 19, 16).

»A otkuda znamo da ako netko juri za prijateljem kako bi ga ubio... obvezan si ga spasiti čak i ako pritom moraš uzeti dušu [tj. prolaznik mora spasiti dušu proganjenog čak i ako mora pritom ubiti proganitelja koji želi ubiti proganjenog K. D.]? Jer je rečeno: 'Nemoj stajati nad krvi svoga bližnjega!' (Lev 19, 16).«⁸⁴

Važno je istaknuti da židovski zakon ovo ne smatra kaznom nego spašavanjem. Ipak, kada napadač ne bi činio nepravdu, nitko ne bi imao pravo povrijediti drugu osobu, čak ni u slučaju spašavanja. Vidljivo je to iz riječi Majmonida u *Vodiču za zbunjene*:

»Ako se osoba sprema počiniti zločin, smijemo je spriječiti time što ćemo je ubiti. Postoje samo dva slučaja kada je takvo što dopušteno: kada progona drugoga da bi ga ubio ili da bi s drugim bludničio: jer u ova dva slučaja zločin, kada je počinjen, više se ne može ispraviti. U slučajevima drugih grijeha koje bi sud kaznio smrću, kao što je idolopoklonstvo i kršenje Šabata, kada grešnik ne škodi drugoj osobi i kada je riječ samo o njegovim vlastitim načelima, nikoga se ne smije ubiti samo zbog puke nakane, ako je nije proveo u djelo.«⁸⁵

3.5. Obveza spašavanja života u vrijeme rata

Kako se ispravno ponašati u odnosu prema obvezi spašavanja života tijekom rata? Kao što smo ranije vidjeli, židovski zakon i iz njega proizilazeće obveze vrijede tako dugo dok spasilac ne dovodi u opasnost vlastiti život da bi spasio drugoga. Vrijedi li to pravilo i u vrijeme rata? Židovska vojna povijest prepuna je junačkih pripovijesti o vojnicima i časnicima koji su žrtvovali vlastite živote da bi spasili živote svojih prijatelja i svojih podređenih. Zanimljivo je da se u naredbama generalnoga stožera Izraelskih obrambenih snaga (IDF) ne pronalazi nikakva raspravu o takvoj situaciji. Vjerujemo da su takva djela u duhu židovskoga zakona. Rabin Eliezer Waldenberg⁸⁶ ovako je govorio o tom pitanju:

gledištu biblijskoga teksta, njegovim značenjima i pouci koja se iz njega uči. Oni predstavljaju najraniji oblik izvođenja zakona i halahe iz izričaja Tore. Halahički midraš potječe iz doba tanaíta (60. do 200.), a napisan je na hebrejskome jeziku. Vidi još u DaDon, *Židovstvo...*, 503-505.

⁸⁴ Midraš Sifra (Weiss, Vilnius, 1862) Kedošim, 2.; s heb. prev. K. D.

⁸⁵ Rabi Moše ben Maimon – Maimonid, More Nevuhim, Jeruzalem, 1960. (prev. s arap. na hebr. rabi Jehuda Ibn Tibon), Mossad Harav Kook, Jeruzalem, 1977. (reprint izdanja iz Vilnusa iz 1909.), III, 40; s hebr. prev. K. D.

⁸⁶ Rabin Eliezer Yehuda Waldenberg, Izrael (1915 – 2006), bio je poznat pod imenom Tzitz Eliezer po svojem monumentalnom halahičkom traktatu *Tzitz Eliezer* koji se bavi raznim pitanjima halahe, uključujući i židovsku medicinsku etiku, te ritualnim halahičkim pitanjima od šabata do kašruta. Bio je vodeći rabin i rabinski sudac na Vrhovnom rabinskom sudu u Jeruzalemu i smatran je autoritetom u području medicinske halahe. Bio je rabin Medicinskog centra Shaare Zedek u Jeruzalemu.

»Postavljeno mi je pitanje o tome kakav bi zakon trebao vrijediti u vrijeme rata, ako je vojniku naredeno ili dopušteno da se izloži mogućoj opasnosti da bi spasio prijatelja od sigurne smrti, na primjer, ako mu prijatelj leži ranjen na opasnom području i izložen je neprijatelju. Ako spasilac ne požuri i ne izvuče ga iz tog područja, ranjenik će sigurno podleći ranama. Postavljena su mi mnoga slična pitanja.«⁸⁷

Na njih je ovako odgovorio:

»Čini se da su zakoni u vrijeme rata drukčiji; općenito govoreći, rat je dopušten i tijekom njega u opasnost dolaze mnogi ljudi pa je jedno od pravila da svaki vojnik mora biti spreman žrtvovati svoj život za drugoga u opasnosti koju rat donosi... Jednako kao što je nemoguće znati što je dopušteno u vrijeme rata u usporedbi s drugim vremenima, tako je nemoguće znati što je zabranjeno drugdje (u drugo vrijeme) u usporedbi s vremenom rata, a pravilo »živi po njima« (Lev 18, 5)⁸⁸ nije relevantno tijekom rata. Jednako tako pravilo da moraš staviti svoj život iznad života svojeg prijatelja⁸⁹ nije relevantno u ratu. Ali, svi su obvezni dati svoj život da bi spasili život drugoga i ta presuda dio je javnih zakona i pravila upravljanja zemljom te ponašanja (...) Svi moraju biti spremni ugroziti svoj život da bi spasili život svojega prijatelja iz opasnosti čak i kada to zasigurno znači samoga sebe dovesti u moguću opasnost...«⁹⁰

Obveza spašavanja života u vrijeme rata apsolutna je dužnost. Ta obveza postoji i onda kada spasilac vlastiti život dovodi u opasnost. Prema metodi rabina Waldenberga, o ovoj obvezi u vrijeme rata ovisi preživljavanje države Izrael. Svaki vojnik koji pođe u bitku mora znati da će njegovi prijatelji općenito i sama država učiniti sve što bude u njihovoj moći da bi ga spasili ako se nađe u opasnosti jer u suprotnom niti jedan vojnik ne bi bio voljan poći u bitku. Takva bi situacija ugrozila opstanak države Izrael. To je ujedno i objašnjenje i odgovor na pitanje zašto je Izrael već nekoliko puta oslobodio stotine terorista iz zatvora u zamjenu za život jednog izraelskog vojnika ili u zamjenu za tijela nekoliko poginulih vojnika.

3.6. Uzdržavanje od spašavanja života i pravne posljedice toga čina

Prema Majmonidu, osoba koja se uzdrži od spašavanja života počinila je ozbiljan prijestup ali, prema halahičkim načelima, u pokušaju da ga se kazni nailazimo na poteškoće. Uzrok je zapovijed: »Nemoj stajati nad krvi svoga bližnjega!« (Lev 19, 16) koju se krši nedjelovanjem, a nedjelovanje se ne kažnjava

⁸⁷ Rabin Eliezer Yehuda Waldenberg, Responsa Tzitz Eliezer, Jeruzalem, 1976, XII, 57; s heb. prev. K. D.

⁸⁸ Usp. BT *Joma* 85b (Vilne) bilj. 46 i 54.

⁸⁹ BT *Baba Mecia* 62a (Vilne).

⁹⁰ Rabin Eliezer Yehuda Waldenberg, Responsa Tzitz Eliezer, Jeruzalem, 1976, XII, 57; s heb. prev. K. D.

bičevanjem.⁹¹ Stoga, prema židovskom zakonu, ne može se ustanoviti nikakva posebna, trajna kazna za prolaznika koji se uzdržao od spašavanja života. Ipak, rabinski sud ima pravo dosuditi kaznu po potrebi, kako je presudio Talmud:

»Ovako je rekao rabi Eliezer ben Yaakov: Čuo sam da rabinski sud dosuđuje bičevanje i druge kazne, uz kazne koje propisuje Tora. To nije kršenje zakona Tore nego upravo njegova obrana.«⁹²

Na temelju tih riječi, Majmonid je naveo razne vrste kazni, a među njima i:

»Oduzimanje privatne imovine u opsegu koji se doima prikladnim za očuvanje vjerskog zakona i osnaživanja društva ili novčano kažnjavanje onih koji su nasilni (...) svađaju se s nekim s kim se smije svađati i proklinju ga (...) ili zatvaranje u tamnicu.«⁹³

No, korištenje ovim sredstvima kažnjavanja zahtijeva veliku pažnju i odgovornost, kao što piše Majmonid:

»Sva njegova djela moraju biti radi njegove časti i časti ljudi općenito i ne bi trebala biti shvaćena olako. Jer, razmišljanje o njihovoj časti nadilazi pokoravanje rabinskim zabranama. Naravno, ovo se odnosi na potomke Abrahama, Izaka i Jakova koji slijede Toru istine. On mora paziti da ne uništi njihovu čast i mora djelovati isključivo tako da poveća čast Sveprisutnoga... Čast Tore leži u vršenju njezinih zakona i propisa.«⁹⁴

Osobit primjer kako rabinski sud može razriješiti slučaj u kojem je čovjek odbio spasiti život drugoga nalazi se u kodeksu *Šulhan Aruh*. Presuda se odnosi na slučaj dojilje koja je odbila dojiti dijete, a ono nije htjelo prihvatiti niti jednu drugu dojilju:

»Drugi kažu – jer čak i druga žena [koja nije majka djeteta] koja je dojila dijete sve dok je [dijete] nije počelo prepoznavati [i odbijati podoj druge žene], smije ju se prisiliti da doji dijete i platiti joj naknadu za dojenje zbog opasnosti za novorođenče.«⁹⁵

Rabin Abraham Hirsch Eisenstadt iz Byelostoka objašnjava logiku *Šulhan Aruha*: »I ako to ona ne želi, navedemo je na dojenje plaćanjem jer samo ona je podložna zapovijedi da dijete oživi.«⁹⁶ Zanimljivo je primijetiti da uzdržavanje od spašavanja života korištenjem vjerskog argumenta »svetosti« ne opravdava uzdržavanje od spašavanja. O tome mudraci Talmuda govore negativno:

⁹¹ MT Hilhot Roceah 1,16.

⁹² BT *Jevamot* 90b (Vilne); s aram. prev. K. D.

⁹³ MT *Sanhedrin* 24: 4-10; s heb. prev. K. D.

⁹⁴ MT *Sanhedrin* 24: 10; s heb. prev. K. D.

⁹⁵ ŠA Even Haezer Rama 82,5; s heb. prev. K. D.

⁹⁶ Abraham Hirsch ben Jacob Eisenstadt of Byelostok (1812-1868) Pithe Tešuva, Jerusalem, 1966, on ŠA Even Haezer Rama 82,5 u bilj. 3; s heb. prev. K. D.

»[R. Joshua] je običavao govoriti: Glupi svetac... donosi razaranje svijetu. Kakav je glupi svetac? Na primjer, ako se žena utapa u rijeci, on kaže: 'Nije pristojno da je pogledam i spasim!'«⁹⁷

4. Komparativni zakon

Glede obveze spašavanja života razlikuju se dva glavna tipa svjetskih pravnih sustava: anglo-američki i židovski zakon.

Anglo-američki pristup niječe nametanje aktivne obveze spašavanja života. U građanskom zakonu većeg dijela anglofonog svijeta ne postoji općenita obveza spašavanja druge osobe. Općenito govoreći, nikoga se ne može smatrati odgovornim⁹⁸ (bilo prema građanskom, bilo prema kaznenom zakonu) ako nije učinio ništa dok je druga osoba bila u opasnosti. Tako je bilo presuđeno u slučaju prolaznika koji je vidio čovjeka kako se utapa u moru. Zakon kaže da ne postoji obveza spašavanja čovjeka u takvoj opasnosti, čak ni ako je mogući spasilac izvanredan plivač.⁹⁹ Sličan je stav zakonodavca i u drugim državama koje slijede sustav običajnoga prava.¹⁰⁰

Ipak, dužnost spašavanja života može se pojaviti u dvije situacije: prva je ona u kojoj je jedna osoba odgovorna za nastanak opasne situacije, a druga osoba dolazi u opasnost. Tada osoba koja je stvorila opasnu situaciju ima obvezu spasiti osobu u opasnosti. Druga je situacija ona, u kojoj postoji »poseban odnos« (na primjer: roditelji i njihova malodobna djeca, poslodavci i posloprimci, bračni drugovi). Među pravnim stručnjacima te škole mišljenja prevladava stav da se u pravilu mora izbjegavati situacija kada će se čovjeka obvezati na aktivno djelovanje, osobito kada je u pitanju spašavanje života. To vrijedi u mnogim slučajevima obvezatne intervencije nekog nedužnog promatrača. Ideju »neinterveniranja« slavni pravni stručnjak Jerome Hall objašnjava: »Uistinu ne vjerujemo da je bilo tko od nas obvezan biti čuvarom svojega brata.«¹⁰¹

Kao potpunu suprotnost anglo-američkom sustavu može se promatrati židovski zakon koji nameće aktivnu i detaljnu obvezu spašavanja života, obvezujući i nedužnog promatrača, a ne samo osobe izravno umiješane u situaciju.

Osim ta dva sustava, postoje i mnogi drugi u raznim zemljama Europe, Južne Amerike i Afrike, koji nameću pozitivnu obvezu spašavanja. Ipak, ta je obveza ograničena i nije tako široka. Glavno ograničenje je da, dok pokušava spasiti tuđi život, osoba ne smije ugroziti vlastiti život ili život drugih. To može značiti da svatko tko naiđe na osobu kojoj je potrebna liječnička pomoć mora poduzeti

⁹⁷ BT Sota 21b (Vilne); s aram. prev. K. D.

⁹⁸ Clerk & Lindsell On Torts, London, ¹⁷1995, 245-246.

⁹⁹ Gautret v Egerton (1867) LR 2 C.P. 371 u 375; Quinn v Hill [1957] VR 439 u 446; Home Office v Dorset Yacht Co Ltd [1970] UKHL 2, [1970] AC 1004 u 1027.

¹⁰⁰ J. G. Fleming, The Law of Torts, Sydney, ⁸1992, 147.

¹⁰¹ Jerome Hall, General Principles of Criminal Law. Indianapolis, 2nd, [1960], 8-10.

sve razumne korake da joj osigura tu pomoć i do njezina dolaska da pruži najbolju moguću prvu pomoć. Obično se to odnosi na prometne nesreće – drugi vozači i prolaznici moraju poduzeti sve što mogu da bi pomogli ozlijeđenom i pri tom ne smiju obraćati previše pažnje na moguće osobne razloge koji bi ih spriječili u pružanju pomoći (npr. nemaju vremena, u žurbi su) ili osigurati da pomoć bude zatražena od stručnih osoba.

4.1. Slijedi li izraelski zakon židovski zakon?

Nema sumnje da je izraelski zakonodavac svjestan važnosti spašavanja života u demokraciji općenito, a posebno u židovskoj državi. To je u praksi vidljivo iz primjene zakona »Dobrog Samarijanca« iz 1998. godine te o tome govori prvi članak zakona koji izriče samu bit zakona.¹⁰² Zakon je donio izraelski Kneset 28. sivana 5758. (22. lipnja 1998.), a prvi članak govori o obvezi spašavanja i pružanja pomoći:

»1. (a) Osoba je dužna pružiti pomoć kada to može učiniti bez ugrožavanja sebe ili drugoga, čovjeku koji se nalazi u blizini i čiji je život nakon neočekivanog zbivanja izložen ozbiljnoj i neposrednoj opasnosti, jednako kao i njegova osoba ili njegovo zdravlje. (b) Ako ta osoba obavijesti nadležne ili pozove drugu osobu koja može pružiti potrebnu pomoć, smatra se da je sam pružio pomoć prema pravilima Zakona: u ovom odjeljku 'nadležni' su policija, hitna pomoć [Magen David Adom] i vatrogasci.«

Ali, ovaj zakon ipak ne štiti spasioca od tužbe za nemar.¹⁰³ Do stupanja ovog zakona na snagu, izraelska sudska praksa nije se izravno bavila obvezom spašavanja života i niti jednom prolazniku nije bilo suđeno zato što nije spasio život ako je to mogao učiniti. Neizravno, situacija je bila drukčija u sudskim presudama.¹⁰⁴

Pregled presuda upućuje na to da na Vrhovnom sudu postoje dvije vrste pristupa koje se međusobno bitno razlikuju. Jedan pristup prihvaća američku sudski stav da svaki čovjek ima autonomiju nad svojim tijelom te da ga se stoga ne smije spašavati protiv njegove volje. Drugi pristup zagovara stavove židovskog zakona i svetosti života daje najveću vrijednost i značenje te stoga određuje da se drugoga mora spasiti čak i protiv njegove volje. Aharon Barak, bivši predsjedatelj izraelskoga Vrhovnog suda, pojašnjava takav pristup:

¹⁰² Lo Ta'amod 'al Dam Re'ekha Law, 5758 – 1998. Zakon je dobio ime po biblijskoj zapovijedi »Nemoj stajati nad krvi svoga bližnjega!« (Lev 19, 16) pisano fonetski. Prijedlog zakona i prateća objašnjenja objavljena su u Prijedlozima zakona 2398, 4. nissana 5755. (4. travnja 1995.), 456; Zakon objavljen u Zakonima 1670, 6. tammuz 5758. (30. lipnja 1998.), 245.

¹⁰³ Vidi članak 2a Zakona.

¹⁰⁴ Vidi Izraelske Presude: HCJ 322/63 *Ašira Vs. State of Israel* C.A. 18(3) P. D. 449 (1963.); CrimApp 480/85 *Kurtam Vs. State of Israel*, C. A. 40 (3) P.D. 673 (1985.).

»Čini mi se da je zbog našega pogleda na svetost života prikladno odlučiti ne pratiti britanske i američke zakone. Sudac u Izraelu morao bi izraziti osjećaj društvene pravde koji je prevladavajući u Izraelu. Mora uzeti u obzir zakonsko okruženje, kako neposredno, tako i ono nešto udaljenije, koje podržava čin spašavanja.«¹⁰⁵

Prema ovom zakonu, čovjek je obvezan pomoći i spasiti drugoga, ako to može učiniti i ako pri tome neće ugroziti ni sebe ni svojega bližnjega. Prije negoli je ovakav zakon donesen, mnogi su tražili da upravo ovakve odredbe stupe na snagu i nakon donošenja zakona, hvalili su ga, kao i njegovu važnost. Ipak, kratak uvid u Zakona pokazuje da on ipak nije osobito jasan. Na primjer, što točno znači »u blizini«? Znači li to da bi spašenik trebao biti fizički pred spasiocem ili je u načelu dostatno samo znati za zbivanje? Što je točno »neočekivano zbivanje«? Ako je riječ o opasnosti koja će u budućnosti naškoditi ljudima, znači li to da tada ne postoji obveza? Jednako tako, je li navod »ozbiljna i neposredna opasnost za njegovu osobu ili njegovo zdravlje« kumulativan navod svih stanja ili je dostatno da se pojavi samo jedno od njih? Nadalje, kako običan, prosječan čovjek može prosuditi tko je u ozbiljnoj i neposrednoj opasnosti i tako dalje.

Obveza spašavanja života u židovskom zakonu odnosi se na sve ljude općenito, a na vode osobito.¹⁰⁶ Ovo je pitanje postavljeno na Vrhovnom sudu u Izraelu,¹⁰⁷ kada su pacijenti oboljeli od karcinoma debelog crijeva tužili državu jer spasonosni lijek nije bio obuhvaćen osiguranjem te su stoga bili osuđeni na smrt. Tužitelji su tvrdili da temeljem »Zakona dobrog Samarijanca« država ima obvezu pružiti pomoć. Odgovor odvjetnika koji je zastupao državu bio je da se zakonska obveza spašavanja života u obliku u kojem se pojavljuje u »Zakonu dobrog Samarijanca« odnosi na privatnu osobu, a ne na državu. Nažalost i u suprotnosti sa židovskim zakonom, sud je odbacio tvrdnju da se dužnost spašavanja života prema ovom Zakonu odnosi i na državu.

4.2. Obveza spašavanja života u zakonodavstvu drugih zemalja

Zakoni slični izraelskom postoje u Japanu, Njemačkoj i Francuskoj. Sličan je zakon dodan u pravne knjige u nekoliko američkih država, ali ne i u svima. Neke su države čak ovaj zakon uvrstile u kazneni zakonik te dužnost pomoći osobi u opasnosti više nije dio samo građanskoga prava.

U Rusiji, na primjer, zakon zabranjuje svjesno napuštanje osoba koje su u situaciji opasnoj za život ili za zdravlje ako takve osobe ne mogu pomoći same sebi. Ali, zakon obvezuje samo one koji su ili pravno obvezni brinuti o takvim ljudima ili one koji su takve ljude sami doveli u situaciju opasnu po život ili zdravlje. Dodatan zahtjev je i taj da pomoć mora biti nužna odmah te da njezi-

¹⁰⁵ Aharon Barak »Šikul daat šiputi – Halaha lemaase«, Papirus, Tel Aviv, 1987, 463.

¹⁰⁶ Usp. Majmonid MT Hilhot šabat 2,5.

¹⁰⁷ HCJ 4013/05 Šibar and others Vs. State of Israel C. A. 63 (1) P. D. 1 (2008.).

no pružanje ne smije dovesti spasioca u ozbiljnu opasnost. Najveća propisana kazna po tom zakon je jedna godina zatvora.¹⁰⁸

I u Francuskoj se mora pomoći osobi koja je u opasnosti, a onaj tko to propusti učiniti kriv je pred francuskim sudovima (kako građanskim, tako i kaznenim). Kazna za te prekršaje koju dodjeljuju kazneni sudovi je kazna zatvora i novčana kazna,¹⁰⁹ dok građanski sud može naložiti plaćanje novčanog obeštećenja žrtvama.

Sličan je i njemački zakon koji smatra da je propuštanje pomoći prekršaj; građanin je obvezan pomoći u slučaju nesreće ili općenite opasnosti i obično je imun od progona ako je pomoć pružena u dobroj vjeri i ako se djela, koja slijede razumijevanje prosječne osobe o potrebnim mjerama, pokažu štetnima.¹¹⁰ Slična situacija postoji i u mnogim drugim zemljama.¹¹¹

Hrvatski zakon predviđa dva kaznena djela glede odnosa prema osobi koja se nalazi u opasnosti.¹¹² To su djelo nepružanja pomoći osobi u opasnosti i djelo napuštanja nemoćne osobe koja se nalazi u opasnosti. Djelo nepružanja pomoći pretpostavlja da je potrebna osoba u životnoj opasnosti, da joj je moguće pružiti pomoć bez veće štete za sebe ili drugoga i da postoji svijest o tome da je toj osobi potrebno pružiti pomoć kako bi se od nje otklonila životna opasnost.

Djelo napuštanja nemoćne osobe u opasnosti logički potpada pod djelo nepružanja pomoći osobi u opasnosti i kvalificirani je oblik inkriminiranog ponašanja, što se vidi i iz kazne koja se kod napuštanja nemoćne osobe može odrediti do tri godine zatvora, dok je ona u osnovnom obliku nepružanja pomoći određena do jedne godine zatvora. Ako pomoć nije pružena osobi u opasnosti koju je sam počinitelj uzrokovao, također je kvalificirani oblik inkriminiranog ponašanja za koji se može odrediti kazna do tri godine zatvora.

Kod jednog i kod drugog djela riječ je o odnosu prema osobi koja se nalazi u životnoj opasnosti, iz čega proizlazi da pravni sustav ne regulira pitanje pomoći prema osobi koja se nalazi u drugim oblicima opasnosti ili životnih problema. Za razliku od židovskoga prava, proizlazi da svi drugi oblici ljudske solidarnosti (isključujući odnose u obitelji) ne ulaze u domenu pravnih odnosa, već ostaju u sferi morala. To znači da pomanjkanje solidarnosti prema drugome ne stvara pravnu obvezu, osim u slučaju kada je taj drugi u životnoj opasnosti.

Međutim, i u odnosu na osobu koja je u životnoj opasnosti postoji ograničenje obveze pružanja pomoći u odredbi da osoba nije dužna to učiniti ako bi time ugrozila sebe ili drugoga. Razina do koje je potrebno izložiti sebe ili druge u pružanju pomoći drugi je važan kriterij po kojem se razlikuju razmatrane

¹⁰⁸ Ruski kazneni zakonik iz 1960., §125.

¹⁰⁹ Vidi § 223, st. 6 Francuskoga kaznenog zakonika.

¹¹⁰ Vidi stavak 323 c Njemačkoga kaznenog zakonika.

¹¹¹ Vidi Poljski kazneni zakonik §162; Estonski kazneni zakonik § 124; Austrijski kazneni zakonik § 95; Argentinski kazneni zakon o zločinu protiv osobe, §106-107.

¹¹² Vidi Hrvatski kazneni zakonik: Nepružanje pomoći – čl. 123 i Napuštanje nemoćne osobe – čl. 124.

kategorije pravnih sustava. To je u hrvatskom pravu izraženo pravnim standardom »bez veće opasnosti za sebe ili drugoga«, a konkretizacija tog standarda ostavljena je na odluku sudovima od slučaja do slučaja. Sudovi su pak za primjenu tog mjerila razvili još jedan pravni standard, koji je izražen u formulaciji »minimalnog standarda ljudske solidarnosti i humanosti«.

Sud će dakle od slučaja do slučaja ispitivati je li razlog nepružanja pomoći ozbiljan ili je ispod onoga što bi se moglo smatrati minimalnim standardom ljudske solidarnosti i humanosti. Tako, naprimjer, sud neće smatrati dovoljnim razlogom strah koji nije opravdan ugrozom samoga sebe ili bliske osobe. No smatrat će da nije protivan minimalnom standardu ljudske solidarnosti i humanosti razlog koji je opravdan životnom ugrozom vlastite osobe ili drugoga.¹¹³

Zaključak

Iako je poznata biblijska pripovijest o dobrom Samarijancu svojom porukom snažno utjecala na mnoge naraštaje,¹¹⁴ važno je istaknuti da je nadahnuće dobiveno iz zapovijedi »Nemoj stajati nad krvi svoga bližnjega!« posve drukčijega značenja. Dobri Samarijanac je važna moralna pripovijest, ali ipak samo pripovijest, dok je zapovijed »Nemoj stajati nad krvi svoga bližnjega« vjerska zapovijed i živi zakon u dinamičnom pravnom sustavu sa zakonskim tumačenjem i presudama od talmudskih vremena do danas.

Tora zabranjuje ignorirati opasnost u kojoj se našao drugi čovjek. Ta zabrana/zapovijed ima dalekosežne posljedice. Obveza je sveopća – odnosi se na svakoga tko naiđe na osobu u opasnosti – bez obzira na to je li čovjek obaviješten o tomu ili svjestan opasnosti – i ako je *sposoban* spasiti život drugoga.

Ključni kriterij za ovu »sposobnost spašavanja života« određen je spojem niza čimbenika: svijesti, znanja i sposobnosti, zemljopisne blizine i tjelesnoga stanja. U tom suodnosu židovski zakon ne razlikuje između prirodne opasnosti i one koju je stvorio čovjek. Svatko je obvezan spasiti život, ne samo djelatnici službi za spašavanje. Ta se obveza ne temelji na nekoj osobitoj vezi utemeljenoj na zakonskom ugovoru između slučajnih prolaznika i osobe u opasnosti, kao što su roditelj i dijete, spasilac i javnost, kapetan broda i posada itd.

Nije nužno biti liječnik da bismo spasili život. Kada je život u opasnosti svatko mora učiniti sve što može kako bi ga spasio. Ta micva uključuje trud i napor i možda unajmljivanje službenih osoba i njihovih organizacija u zadaćama spašavanja. Također može uključivati i neku nelagodu i stres jer judaizam smatra spašavanje i očuvanje ljudskoga života izuzetno visokim prioritetom. Spašavanje jednog čovjeka nalik je spašavanju cijeloga svijeta. Stoga se i od slučajnog

¹¹³ Zahvaljujem odvjetniku Danijelu Benku za pomoć u izradi dijela ovoga prikaza koji se bavi navedenom problematikom u hrvatskom zakonodavstvu.

¹¹⁴ Søren KIERKEGAARD, *Edifying Discourses in Diverse Spirits*, London, 1958, 201.

prolaznika očekuje da uloži silan osobni trud, čak i da pretrpi teškoće i podnese ozbiljan financijski gubitak i žrtvu da bi spasio život svojega bližnjega. S druge strane, nije obvezan žrtvovati vlastito zdravlje ili život u pokušaju spašavanja drugoga.

Što se materijalne pomoći tiče, spasilac mora biti voljan inicijalno dati vlastiti novac kako bi bio siguran da će misija spašavanja biti poduzeta. Ali, može tražiti i povrat svojih sredstava od žrtve ili njezinih nasljednika. Visina novčanog iznosa koji je svatko obvezan uložiti u spašavanje života pitanje je o kojem suvremeni stručnjaci za halahu i danas raspravljaju. Neki smatraju da je riječ o petini novčanih sredstava, kao i u slučaju svake druge micve, dok drugi vjeruju da je spašavanje života zasebna kategorija i da se osoba mora biti spremna odreći svega novca koji ima ako će time spasiti nečiji život. Ipak, u modernom praktičnom životu odgovornost trošenja novca u svrhu spašavanja života obično se dijeli na sve članove zajednice pa je rijetkost pronaći slučaj u kojem će se samo jedan čovjek suočiti s takvim izazovom.

Ako je spasilac novčano potpomogao akciju spašavanja, a pokazalo se da je pothvat bio neuspješan ili nepotreban, još uvijek može tražiti povrat novca od žrtve. U slučaju da žrtva nema sredstava da mu plati, komentatori se ne slažu u mišljenju je li spasilac tada obavezan pokriti troškove vlastitim novcem ili ne; presuda je da je to ipak njegova obveza.

Glede najveće žrtve od svih u spašavanju života drugoga, a to je dovođenje vlastitoga života u opasnost da bi se spasilo drugoga, neki stručnjaci smatraju da je to tema rasprave dvaju Talmuda. Jeruzalemski Talmud obvezuje spasioca da i sebe dovede u moguću opasnost spašavajući drugoga koji je u očitoj opasnosti. Babilonski se Talmud ne slaže s tim pristupom i mnogi halahički stručnjaci smatraju da ne postoji obveza dovođenja vlastitoga života u opasnost da bi se spasilo tuđi život.

Pitanje dovođenja u opasnost vlastitoga zdravlja da bi se spasilo tuđi život, kako je već objašnjeno, relevantno je za temu presađivanja organa. Ključna zakonsko-etička obveza promatrača spašavanja osobe u opasnosti temelji se na stvarnoj mogućnosti ugrožavanja života promatrača. Naidemo li na osobu u opasnosti, obvezni smo biti iskreni u vezi pitanja bi li pokušaj spašavanja i nas doveo u opasnost ili bi nas samo doveo u nepriliku. Stoga, iako židovski zakon ne obvezuje nikoga na donaciju organa kako bi spasio tuđi život, jasno je da, zahvaljujući razvoju moderne medicine, židovski vjerski stručnjaci takav dar smatraju najplemenitijim mogućim činom.

Spašavanje života je obveza prema židovskom zakonu, a ne samo plemenito djelo. Narav obveze je pravna i stoga, prema židovskom zakonu, nedužni promatrač koji spasi osobu u opasnosti ima imunitet od građanske ili kaznene tužbe. Zato dužnost dobrog Samarijanca u judaizmu nije dio samo religiozne moralnosti.

Kotel DaDon*

*The attitude toward lifesaving in Jewish law
The Good Samaritan an ideal or a duty, a moral or legal obligation?*

Summary

In this article, the author is researching and analyzing the attitude toward lifesaving in Jewish law. The purpose is to show the genuine status of the so called "Good Samaritan" in Jewish law and to ascertain if it represents a legal duty or a moral inspiration. The author starts with a short introduction. The central part of this article is the analysis of the main aspects of the obligation to save lives in the Jewish law, starting with the main Biblical and Talmudic sources for this obligation and for the efforts one must put in to save his fellow. The article further examines the questions regarding the financial means and limits of this obligation, the rescuer's immunity from Tort Liability, his ability to reclaim expenses used for the purpose of rescue and the case of a rescue mission that happens to be unnecessary. At the next and highest level of giving, the author discusses the law in case of endangering one's life or health to save others. The author discusses two cases from the time of the Holocaust in order to demonstrate various aspects of the duty of saving lives of others. The analysis of various aspects of Jewish law was done using many sources of rabbinical literature from the Talmudic times through the Middle Ages until modern time. This literature was translated into Croatian from Hebrew and Aramaic by the author for the first time. Other issues the author discusses in short are the status of the obligation to save life in times of war and the case of one refraining from lifesaving and the legal consequences. The last part of this article is a short comparative legal review of this obligation in the main world legal systems and in some countries.

Key words: Jewish law, saving life, Good Samaritan, Talmud, Rabbi, Tora, Halacha, Mitzvah.

(na engl. prev. Kotel DaDon)

* Kotel DaDon, PhD, Assist. Prof., head of Chair for Judaic studies, Faculty of Philosophy, University of Zagreb; Chief Rabbi, The Bet Israel Jewish Community of Croatia; Address: Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb, Croatia; E-mail: kdadon@gmail.com.